

Könyvtári munka a reformkorban az Országos Széchényi Könyvtárban

V. WINDISCH ÉVA

1

Minden intézmény történetének lényeges része az intézmény fennállása során benne végzett munka vizsgálata, elemzése. Mindaz, ami egy intézmény külső történetéhez tartozik, arra a napról napra végzett, kisszerű és jelentős részletekből összefonódó munkára épül, amely emberöltőkön át kialakult hagyományokat tovább folytatva, a fejlődés követelményei által megújítva szolgálja, s egyben alakítja a társadalmat. E munka természetét, az elvégzendő feladatokat két tényező szabja meg: az egyes intézmények általános célkitűzése s az adott korszak követelményei. Ha tehát tanulmányunkban az Országos Széchényi Könyvtár reformkori munkájával kívánunk foglalkozni, arra a kérdésre keressük a választ: hogyan sikerült a könyvtárnak az adott korszakban megoldania azokat a feladatokat, melyeket a kor nemzeti és polgári irányú fejlődése egy nemzeti célkitűzéssel létesített könyvtár elé tűzött, és milyen tényezők segítettek vagy hátráltatták munkája elvégzésében.

A nemrégben alakult, s nemzeti jellegét tekintve első magyarországi kulturális intézményre a reformkorban az a feladat várt, hogy a kor nemzeti, s így közvetve polgári irányú fejlődését a maga eszközeivel előmozdítsa: hogy minél teljesebb hungarica-gyűjteményt hozzon létre és ezt korszerű elvek alapján rendezve a kutatás rendelkezésére bocsássa, megteremtve ezzel egy nemzeti tudomány fejlődésének előfeltételeit. Ehhez járultak a könyvanyag megőrzésével s a könyvtár adminisztrációjával kapcsolatos tennivalók; s ez alapvető feladatok mellett megvolt — mint látni fogjuk — a könyvtári anyag tudományos feltárásának is — mint könyvtári munkának — mind igénye, mind szükségessége.

Hogy ezeknek a feladatoknak a könyvtár milyen mértékben tehetett eleget, — ezt egyfelől eddigi fejlődésének eredményei, másfelől az adott korszak személyzeti viszonyai nem kis mértékben szabták meg. A reformkor a könyvtár életének második szakasza; az első periódust *Miller* Jakab Ferdinánd múzeumigazgatónak a könyvtárból 1821 elején történő kitiltásával lezártnak tekinthetjük. Az első könyvtárból a Múzeum igazgatójává kinevezett *Miller* működésének első évtizedében valóban megvetette a könyvtár további fejlődésének alapjait, elkészítette a könyvtári munka ügyrendjét, széleskörű tevékenységet fejtett ki a könyvtár állományának gyarapítása érdekében, felállította és rendben tartotta az anyagot, s bizonyos katalogizáló munkát is végzett és irányított. Később azonban teljes erővel belevetette magát a Múzeum igazgatásával járó új teendőkhöz, melyek

szükségképpen háttérbe szorították a könyvtár ügyeit; külön könyvtárőr kinevezését a nádor éveken át halogatta. Ugyanekkor a könyvtár anyagával végzett ügyletei szempontjából — úgy látszik, nagyobb mennyiségű könyvet idegenített el a könyvtárból, melyeket részben elcserélt, részben eladott — a könyvanyag minél nagyobb rendezetlensége volt számára kívánatos. Így állott elő az a helyzet, hogy az általa 1815-ben mintegy 10 000 kötetre becsült könyvtár állománya az évtized végén már nem volt megállapítható, s az új szerzemények rendezetlenül, naplózás és katalogizálás nélkül hevertek a raktártermekben, kitéve a rongálódás, elkallódás veszélyének, hozzáférhetetlenül a kutatás számára. A zűrzavar felszámolására, egyben annak megállapítására, okozott-e, s mekkora kárt okozott *Miller* a könyvtár s az ugyancsak rossz állapotban lévő régiséggyűjtemény és természettudományi tár állományában, a nádor 1820. október 30-án elrendelte a leltározást a Múzeumban, valamint az utolsó években elhanyagolt gyarapodási naplók vezetését.¹ Ezekkel a rendelkezésekkel *Miller* könyvtári tevékenysége gyakorlatilag véget ér.

A reformkor éveiben a Széchényi Könyvtár custosa, őre a történetíró *Horvát* István. Kinevezését 1815-ben kapta meg, de betegsége s egyéb elfoglaltságai miatt a könyvtár munkájába csak 1818-ban kapcsolódik be. Közvetlen hivatali felettese a Nemzeti Múzeum igazgatója. *Miller* 1823-ban bekövetkező halálakor azonban a nádor nem tölti be az állást: 1837-ig *Haliczky* Antal régiségtári őr mint megbízott igazgató látja el ezt az adminisztratív munkakört, 1837—1843-ig pedig maga *Horvát*; a Múzeum csak 1843-ban kap újra kinevezett igazgatót *Kubinyi* Ágoston volt nógrádi aljegyző, főbiztos és evangélikus iskolafelügyelő személyében. Az igazgató szerepe a reformkor nagy részében formális, a valóságban a könyvtárőr felettese *József* nádor, a Nemzeti Múzeum főpártfogója. A gyakorlati munkát *Horvát* másfél évtizeden át maga végzi: a Múzeum anyagi helyzete s a megfelelően képzett szakemberek csekély száma egyaránt lehetetlenné teszi azt, hogy a könyvtár nagyobb létszámú könyvtárosgárdát foglalkoztasson: az 1816—1821-ig adjunktusi minőségben alkalmazott *Kovachich* József Miklós távozása után *Horvátnak* a „szolga” az egyetlen állandó segítő-társa, s csak 1837-től működik mellette formailag rapidjasként az őt állásában majd követő *Mátray* Gábor.²

Horvát István személyében képzett, a könyveket ismerő és szerető könyvtáros került a Széchényi Könyvtárba. Történeti, nyelvészeti és irodalmi képzettsége mellett széleskörű könyvtörténeti és könyvészeti ismeretekkel is rendelkezett, ami — nem lévén ilyenirányú képzés a pesti egyetemen — ritkaság volt Magyarországon. Pedig a könyv történetével, a könyvtárak rendezésével összefüggő kérdéseknek ekkor már bőséges irodalma van. A legrégebb szerzők: Konrád *Gesner*, Richard *Bury*, *Naudé*, *Hottinger* s a sokat forgatott *Morhofius* művei a XIX. század első felében már inkább csak történetileg érdekesek, a könyvtáros mindennapi munkájához nem sok segítséget nyújtanak. A könyvtáros gyakorlati tevékenységére bővebben térnek ki a XVIII. századi könyvészeti szerzők: Johann *Matthias Gesner*, *Legipont*, *Schelhorn* és a bécsi császári könyvtár Magyarországon is ismert vezetője, Michael *Denis*, — de a könyvanyag eddig ismeretlen méretű, rohamos gyarapodásával és a növekvő használat igényeivel szemben a XIX.

Donát János: Horvát István arcképe

század elejére ezek a művek is többé-kevésbé elavultak, mivel nem látták át a katalógusok kérdésének központi jelentőségét — a katalógusok inkább könyvjegyzékek, mint könyvek megtalálását előmozdító segédeszközök — s mivel ragaszkodtak a szisztematikus felállítás egyre nehezebben keresztülvihető elvéhez. A modern fejlődés megindulását *Ebert* és *Schrettinger* műveinek megjelenése jelzi: *Ebert* a katalógusok jelentőségét hangsúlyozza s a könyvtár célját a használatban jelölve meg, megszabja az irányt, melyben a könyvtárak rendezésének tovább kell fejlődnie; *Schrettinger* pedig a teljesen rendszeres felállítás elvével szakító ún. müncheni szakrendszerrel megteremt a nagyterjedelmű, gyorsan gyarapodó könyvtárak rendezésének lehetőségét.³ *Horvát* István ismerte, sőt magánkönyvtára részére meg is sze-

rezte a régi és új könyvtári irodalom legtöbb jelentős termékét, s ezek mellett gyűjtötte külföldi köz- és magánkönyvtárak nyomtatásban kibocsátott katalógusait is.⁴ *Schrettinger* modern elveit azonban — melyek első megvalósulása az ő könyvtárosságának kezdeteivel esik egybe — már nem tudta magáévá tenni; mint kora könyvtárosainak nagy része, ő is a XVIII. századi könyvtártani elvek alapján kísérelte meg a gondjaira bízott könyvtár kezelését.

Mielőtt végigkísérnénk Horvátot és segítőtársait könyvtárosi munkájuk egyes állomásain, figyelemmel kell lennünk két körülményre. Először is arra, hogy noha a könyvtáros munkája már ekkor is sokrétű, s egymástól többé-kevésbé elkülöníthető szakaszokra tagolható, — *Horvát* lényegében mindezt egyedül végzi. Segítőtársai, mint látni fogjuk, csak az egyik vagy másik területen időnként elszaporodó munkálatokban vesznek részt. A munka tömege viszont — tekintve különösen a könyvtár rendezetlen állapotát — feltétlenül meghaladja egy ember erejét. Meghaladná akkor is, ha ez az egy őr nem lenne éppen az a *Horvát István*, akit egyfelől a tudományok iránti lelkesedés, másfelől anyagi nehézségei állandóan négyöt féle munka végzésére készítetnek. A másik szempont, melyet *Horvát* könyvtári munkásságának vizsgálatánál szem előtt kell tartanunk, az, hogy *Horvát* könyvtárvezetői állása tulajdonképpen rendkívül szűk körre szorított, az önálló intézkedés lehetőségétől megfosztott feladat. Nem a Múzeum igazgatója avatkozik be a könyvtár ügyeibe; a tulajdonképpeni igazgató, mint már említettük, *József nádor*, aki a Nemzeti Múzeum sorsát olyannyira szívén viseli, hogy annak még gyakorlati vezetését sem adja ki kezéből — talán jogosan is tartva attól, hogy az új intézmény az ő hozzáértő, rendszeres és tekintélyt biztosító irányítása nélkül elsorvadna. Így a könyvtár minden apró kérdésének elintézéséhez a nádor engedélye szükséges, s *Horvát* működése sem állhat másból, mint az ő rendelkezéseinek szakszerű végrehajtásából.

2

Horvát István könyvtárőri tevékenységének középpontjában a nemrég alakult intézmény szükségleteinek s jellegének megfelelően a szerzeményezés állott. A könyvtár anyaga kezdetről fogva vétel, kötelepéldány és ajándék útján gyarapodott; cseréket ebben a korszakban nem hajtottak végre. A könyvtár a hungarica-anyagnak valójában csak egy töredékét őrizte. *Horvát* felismerte a könyvtár célkitűzésének jelentőségét a nemzeti kultúra fejlődése szempontjából⁵ és a nemzeti anyag gyűjtését állította szerzeményezési politikája középpontjába. Láttá azonban azt is, hogy a külföldi tudományos irodalom nélkül a magyar vonatkozású anyag önmagában nem elég a magyar tudományosság fellendítéséhez; ezért 1819-ben megakadályozta *Széchenyi* Ferenc soproni, nem magyar vonatkozású könyvekből álló gyűjteményének szétszóródását,⁶ s a továbbiakban is igyekezett megszerezni a külföldi tudományos irodalom főbb alkotásait. Ilyen irányú javaslatait azonban a nádor — tekintettel a beszerzésre fordítható csekély összegre — rendszerint visszautasította, figyelmeztetve *Horvátot* a hungarica-anyag gyűjtésének elsődleges feladatára.⁷

A könyvek vételére fordított összeg *Horvát* működésének első éveiben valóban rendkívül csekély volt.⁸ A múzeumi pénzalap kamataiból a nádor ekkor elsősorban a régiség- és természettudományi gyűjtemény alapjait kívánta megteremteni. Így a könyvtár az alap terhére két nagyobb hagyatékon — *Eder* gyűjteményén és *Kéler* Gottfried könyvtárán kívül — csak jelentéktelen apróságokat kapott, elsősorban a *Krünitz*-féle enciklopédia köteteit évi 12—40, legfeljebb 80 forintért. Némileg rendszeres gyűjtésre csak *Széchenyi* Lajos 1827. évi, évi 400 forintos, Magyarországon megjelent és magyar vonatkozású könyvek beszerzésére fordítandó alapítványa nyújtott lehetőséget. Ezt az összeget *Horvát* nagyrészt *Ivanics* Zsigmond pesti antikvárius útján költötte el, aki az ország minden részében kerestette a könyvtár számára a magyar vonatkozású nyomtatványokat,⁹ de kapcsolatban állott *Burján* Pál erdélyi könyvkereskedővel, az *Éggenberger*, *Kilián* cégekkel, később *Magyar* Mihály könyvkereskedővel is. A Széchenyi-alapítványból évente sok száz kötet került a könyvtárba, főleg XVIII. századi nyomtatványok, gyakran 20—40 krajcáros, olykor néhány forintos árban, de voltak közöttük ritka vagy gyakoribb régi magyar nyomtatványok, magyar vonatkozású külföldi művek, s néhány kézirat is.¹⁰ A hiányok alkalom nyújtotta pótlásán túl *Horvát* gondolt a tervszerű gyűjtés előkészítésére is: tervbevette, hogy a külföldi könyvtárak akkor a bibliográfiákat pótló jegyzékeiből kiírja a magyar vonatkozású, megszerzendő művek címeit.¹¹

Míg a Széchenyi-alap elköltésében *Horvát* nagyjából önállóan működött, s csak utólagosan tartozott részletes elszámolást benyújtani, a többi vásárlásnál a nádoré volt a kezdeményező szerep, sőt a vétel lebonyolítását is gyakran ő maga s a nádori iroda végezte. *Horvátnak* ezekben az esetekben csak a szakszerű vélemény előadása, a nagyobb gyűjtemények átvétele volt a feladata. Így amikor a harmincas évek végén a nádor a bécsi árverésekre is kiterjesztette figyelmét, rendszeresen megküldte *Horvátnak* az árverések katalógusait, *Horvát* megjelölte a kívánt műveket, s a nádor megbízottja az árverésen többnyire meg is szerezte ezeket. Így kerültek a könyvtár birtokába *Bél* Mátyás tulajdonából származó könyvek,¹² a *Schönfeld*-féle aukció néhány darabja,¹³ *Hildebrand* Ferenc professzor gyűjteményének magyar vonatkozású darabjai: mintegy 120 erdélyi és török vonatkozású újságlap és röpirat, *Lenk von Treuenfeld* 16 kötetes magyar és erdélyi történeti-topográfiai műve, s a *Budai Krónikának* egy szép példánya — ez utóbbi duplumként, de *Horvát* hivatkozott arra, hogy a mű csak kevés példányban ismeretes, s a Széchenyi Könyvtár *Jankovichtól* származó példánya néhány nedvességfoltot kapott.¹⁴ 1845-ben *Thüróczi krónikájának* hártýára, az első lapon arannyal nyomott, állítólag *Mátyás* király könyvtárából származó példányát szerezte meg a nádor *Horvát* kérésére.¹⁵

E folyamatos vásárlásoknál jóval több munkát jelentett *Horvát* számára az egy tételben megvett magángyűjtemények felbecsülése és átvétele. 1825-ben kínálta vételre *Kéler* Gottfried unokaöccse elhúnyt nagybátyja hungarica-gyűjteményét. A nádor az eladó megnevezése nélkül küldte meg a jegyzéket *Horvátnak*, aki az anyag gondos vizsgálatá után arra a következtetésre jutott, hogy ez a könyvtár esetleg a Széchenyi Könyvtárból *Miller* révén kikerült anyagból — duplumokból, sőt első példányokból is —

keletkezhetett, majd utóbb megállapította, hogy *Teleki Sámuel*, *Jankovich*, vagy *Kéler* könyvtáráról van szó. *Horvát* csak azokra a művekre tartott igényt, amelyek a Széchényi Könyvtárból hiányoztak. Amikor azonban *Kéler* örökösei csak egészben voltak hajlandók a könyvtárat eladni, a nádor utasítására ilyen értelemben kötötte meg a szerződést. A gyűjtemény átvételére Bécsbe utazott, ahol 1295 művet választott ki a könyvtár számára: a hiányzó műveken kívül azokat, melyeknek Széchényi könyvtári példánya sérült; a szép kiállítású műveket; a széljegyzetekkel ellátottakat; azokat, amelyeknek meglévő példányát a segédkönyvtárban helyezték el, s így a raktári állományból hiányoztak; a tudománytörténeti irodalmat. 505 mű maradt Bécsben, ezeket a nádor megbízásából *Udvarnoky* udvari ágens kísérelte meg eladni a múzeumi alap javára, de utóbb megfélemedezett a kérdésről, s csak 12 év múlva adta el *Udvarnoky* hivatali utódja mélyen áron alul egy bécsi antikvárusnak a maradékot.^{15/a}

Felbecsülhetetlenül nagyobb jelentőségű, s a könyvtár dolgozóit éveken át foglalkoztató vétel volt *Jankovich* Miklós gyűjteményének megszerzése. A reformkor legnagyobb könyv-, kézirat- és régiség-gyűjtője már 1825-ben felkínálta gyűjteményét a Nemzeti Múzeum részére.¹⁶ *Horvát* ekkor részletes felterjesztésben méltatta a gyűjtemény könyv- és kéziratanyagának jelentőségét, kidolgozta az átvétel feltételeinek, technikai lebonyolításának tervét.¹⁷ A szerződés megkötésére csak 1832-ben került sor, a gyűjtemény árát az új Múzeum-épület költségeivel együtt az országgyűlés ajánlotta meg. A teljes könyv-, kézirat-, régiség-, ékszer- és fegyvergyűjtemény átvételét a Múzeum részéről *Horvát* intézte. Kezdetben az átvétellel együtt a darabok leírását is elkészítette — így a XIII. századi oklevelekről —, utóbb, belátva, hogy a munka ezzel a módszerrel tíz évig is eltarthat, megelekedett a könyvek és iratok szám szerinti átvételével. Ilyen módon 13 000 egységet vett át, végül az így is elhúzódó munkát meggyorsítására áttért a könyvek egyszerű átvételére, amit a nádor azzal a fenntartással engedélyezett, hogy a *Jankovich*nak a szerződés értelmében visszajáró duplumokat majd a leltározás során válasszák külön. Súlyos gondot okozott a hatalmas anyag elhelyezése — csak a könyvek többszáz ládát töltötték meg. A Múzeum régi, dűledező épületét az új épületen már dolgozó *Pollack* némileg helyreállította, s 1837 őszén 165 láda könyvet át is szállítottak ide; majd az árvíz után innen és *Jankovich* ugyancsak megrongált házából ideiglenesen az országos pénztár hivatalában és Pest megye levéltárában helyezték el a könyveket, a megye fegyvertárában a kéziratokat és az egyéb régiségeket.¹⁸ *Horvát* munkája megkönnyítésére a nádor 1837-ben napidíjasként alkalmazta *Mátray* Gábort, aki később szakok szerint rendezte a rendezetlenül átvett könyvtár nem magyar vonatkozású részét.¹⁹ *Jankovich* 1833 óta szerzett gyűjteményeit 1844-ben ismét felajánlotta a Múzeumnak, ennek megvétele azonban már a szabadságharc után bonyolódott le.²⁰

A vásárolt könyvek és gyűjtemények átvétele mellett az ajándékokkal kapcsolatos adminisztráció sem volt jelentéktelen. *Horvát* már a könyvtárhoz kerülése előtt, 1812-ben eljárta a nádor megbízásából egy nagyjelentőségű ajándék: a pozsonyi káptalan birtokában levő, ő általa felkutatott s a nádor kérésére a könyvtárnak átengedett értékes kéziratok, ősnymtatványok és régi magyar nyomtatványok átvételében.²¹ 1819 januárjában és

februárjában hat heti munkával vette át és értékelte a meglévő katalógus alapján *Széchenyi* Ferenc 4632 műből, 9205 kötetből álló soproni könyvtárát, komoly, lényegében sikeres erőfeszítéseket téve egyúttal, hogy az értékes könyvtárát a Nemzeti Múzeum számára megmentse.²² 1821-ben, amikor *Kovachich* József Miklós lemondva állásáról, kézirateit, s apja és saját kiadványainak visszamaradt példányait a könyvtárnak adományozta, *Horvátra* az a feladat várt, hogy az 5000 forinton felüli értéket jelentő, de nehezen eladható jogi és történeti kiadványok értékesítéséről gondoskodjék. *Horvát* ügyes, gyakorlati javaslatot készített az eladás módozatairól —, hogy azonban a javasolt lépések megtörténtek-e, nem tudjuk.²³ További feladat hárult *Horvátra* *Vuchetich* Máttyás jogi professzor halálakor, aki végrendeletében könyvtára felét a Széchenyi Könyvtárra, felét a kassai akadémia könyvtárára hagyta. *Horvát* dolga volt a könyvanyag szétválogatása; sőt a nádor azt is kikötötte, hogy a könyveket a hagyatkozó emlékére külön pecséttel lássák el.²⁴ 1835-ben Dubnicra utazott *Horvát*, hogy a Múzeumnak ajándékozott *Illésházy*-könyvtárát és kéziratgyűjteményt átvegye.²⁵ E nagyobb gyűjteményeken kívül számos kisebb-nagyobb adomány is érkezett a könyvtárba: elsősorban a nádortól, aki nemcsak a neki megküldött egykorú nyomtatványokat és kéziratokat engedte át a könyvtárnak, de vásárolt is hungaricákat *Nemesliterátitól* és bécsi könyvkereskedőktől; azután *Széchenyi* Lajostól s más gyűjtőktől: főuraktól, egyháziaktól, kisenemesektől egyaránt, akik kisebb gyűjteményeiket, egy-egy értékes könyvet vagy néhány okiratot, levelet ajánlottak fel. Ezeknek az adományoknak az átvétele már nem jelentett különösebb adminisztrációt: ha nem a nádoron keresztül érkeztek, *Horvát* köszönőlevelet intézett az adományozóhoz, a gyarapodásról szóló kimutatásokat pedig időnként — néhány éven át havonta — a nádorhoz is felterjesztette.

Épp így nem igényeltek sok tennivalót a kötelespéldányok sem. A beszolgáltatás — különösen korszakunk első felében — rendkívül hiányosnak tűnik; az 1825-ös országgyűlés meg is állapította, hogy a helytartótanács által az 1812. évben megismételt kötelespéldány-rendeletnek nem volt meg a kellő foganatja.²⁶ Az 1827-ben nádori felszólításra megjelenő újabb helytartótanácsi rendelkezés minden nyomtatott műből négy példány, minden képből és térképből két példány beszolgáltatását írta elő, melyekből egy-egy illette meg a Széchenyi Könyvtárát. Még a gépek feltalálói is kötelesek tervrajzaikat vagy művük mintapéldányát beküldeni.²⁷ A kötelespéldányforgalom ettől kezdve láthatólag megélnélt; nemcsak a helytartótanácscon keresztül érkeztek könyvek, hanem a pesti nyomdáktól közvetlenül, sőt a nádor közvetítésével Erdélyből is.²⁸ Az 1830-as országgyűlés hivatalos jelentése elégedetten regisztrálta az eredményt,²⁹ bár nehézségek még adódtak. *Kubinyi*, az 1843-ban kinevezett múzeumigazgató egyik első dolga volt, hogy a nádortól a kötelespéldány-rendelkezések megújítását kérje, mivel a könyvtár sok könyvből nem kap példányt, mások csonkán érkeznek, metszetek, térképek, kották sehogyan sem.³⁰ A könyvtárosoknak nem volt hatáskörük a kötelespéldány-beszolgáltatás ellenőrzésére vagy előmozdítására; a hiányokat *Horvát* olykor a szerzők ajándékaiból, máskor vétel útján pótolhatta.

A szerzeményezés munkájának kisebb terjedelmű, de különös gondot

és szakértelmet igénylő része volt a kéziratok gyűjtése. A vásárolt vagy ajándékba kapott nagyobb gyűjtemények jelentős vagy jelentéktelenebb részét e korban természetszerűleg a kéziratok alkották: egyes kéziratok, kisebb kéziratgyűjtemények is érkeztek — mint már említettük — ajándékként a könyvtárba. Néhány esetben a könyvtár könyvkereskedőktől is vett kéziratokat. Ezek jelentőségét és értékét *Horvát* esetenként bővebben is megvizsgálta, a kódexeket tüzetesebben leírta a nádorhoz intézett jelentéseiben. Így vette meg a könyvtár 1838-ban *Ivanics* Zsigmondtól *Podhradszky* József Pest-Buda történetére vonatkozó kézirateit,³¹ 1842-ben *Báthory* Kristóf imakönyvét, három magyar vonatkozású kódexet,³² a Szepességre vonatkozó XVI—XVII. századi dokumentumgyűjteményt, s egy addig ismeretlen kéziratot, mely a magyarországi szabadságharcok történetét tartalmazta néhány ekkor kibocsátott manifesztum szövegével együtt.³³ Vásárolt a könyvtár *Nemesliteráti* Sámueltól is: mikor a kereskedő dalmáciai és határvidéki gyűjtőúttjáról visszatért, *Horvát* felkereste üzletében, ahol 1000 forint értékű anyagot válogatott ki. Végül 850 forintért vettek tőle 40 XIII—XVI. századi okiratot, 3 kódexet, 1—1 XVII. és XVIII. századi kéziratot, néhány XV—XVII. századi nyomtatványt, egy különösen magasra értékelt horvát nyelvű *Zrinyi*-kiadást, s néhány régiséget; 12 török-dalmát eredetűnek kijelentett — nyilvánvalóan hamisított — kódex megvételét a nádor és *Horvát* együttes elővigyázatossága gátolta meg.³⁴ Előfordult, hogy az eladók túlzott árat kértek a korszakunkban egyébként is rendkívül drága kéziratokért; ilyenkor *Horvát* állapította meg a reális árat, mint *Nagy* Gábor eredeti levelekből, másolatokból, vegyes kéziratokból álló gyűjteményének felkínálásakor: *Nagy* 6000 forintot kért, *Horvát* az ár felének megadását javasolta.³⁵ A gyűjtemény megvétele ekkor pénzügyi nehézségek miatt elhúzódott, aminthogy máskor is előfordult, hogy a nádor nem járult hozzá *Horvát* által javasolt dolgok megvételéhez, olykor a múzeumi alap gyengesége, olykor a kéziratok nem magyar jellege miatt.

Kéziratok cseréjének gondolata egy esetben vetődött fel a reformkorban. A könyvtárnak nem volt korvinája, s *József* nádor kezdeményezésére kísérlet történt, hogy a wolfenbütteli hercegi könyvtárból néhány darabot értékes, de nem magyar vonatkozású kódexekért cserében megszerezzenek. A wolfenbütteli könyvtáros azonban csak legkevesébe jelentős, csonka darabjairól lett volna hajlandó lemondani, s ezekért a cserére szánt XI. századi *Vergilius*-kódex kiadatlan XIII—XIV. századi kommentárjaival túlságosan drága árnak látszott. A tárgyalások így félbeszakadtak.³⁶

3

A szerzeményezett anyag nyilvántartásba vétele, katalogizálása és elhelyezése alkotta a könyvtárosok munkájának második szakaszát. Mielőtt azonban a reformkori könyvtárosok hozzáfoghattak volna a gyarapodás rendszeres feldolgozásához, el kellett végezniök a nádor által 1820-ban elrendelt, s a könyvtár rendtelensége folytán elengedhetetlenül szükséges leltározását. A három múzeumi gyűjtemény leltározásának intézésére 1820 októberében a nádor egyetemi tanárokból álló bizottságot nevezett ki *Tumpacher*

József egyetemi rektor elnöklete alatt. A könyvtár anyagának számbavételét a múzeumi könyvtárosoknak *Schwartner Márton*nal, az egyetemi könyvtár első őrével együttesen kellett volna ekkor megkezdeniök.³⁷

A leltározás elvégzésére s a könyvtár anyagának hozzáférhetővé tételére vonatkozó elveket a könyvtárosok — valószínűleg *Horvát* és *Kovachich* együttesen — ekkor írásban is lefektették. A leltározást az eredeti állományról a nyomtatott katalógusok, az azóta beérkezett anyagról az átvételi jegyzékek vagy más meglévő nyilvántartások alapján kívánták végezni, új leltárat készítve azokról a könyvekről, melyek egyik jegyzékben sem szerepelnek. A tervezet második része a rendezés első lépéseként külön kívánja választani a magyar és nem magyar vonatkozású műveket; utóbbiakból a Múzeum keretei között létesítendő, de a Széchényi Könyvtártól független országos könyvtár alapjait kellene megvetni. A magyar könyvtár a terv szerint ismét két részre oszlik: az egyik csoport a magyar szerzők által, írt vagy Magyarországon nyomtatott művek; a másik a külföldi szerzők magyar vonatkozású munkái. Ezen a két csoporton belül a könyveket szisztematikusan, mégpedig részletesen előre elkészített szakrend szerint kell felállítani. Az anyagról betűrendes repertórium és betűrendes cédulakatalógus készítenő, mely utóbbi a szerző neve, a könyv címe, a nyomtatás helye, éve, a nyomdász neve, a könyv nagysága, a kötetek száma, és a szekrény, polc és sorrend alapján adott jelzet mellett a mű szerzőjére, sorsára vonatkozó adatokat is tartalmaz. A tervezet részletesen leírja a repertóriumkészítés technikáját, s megjegyzi, hogy a címek leírására alkalmazandó írásokokat jól kell fizetni, de bizonyos napi normát is meg kell állapítani számukra.³⁸

Úgy látszik, ezt a tervezetet *Horváték* nem juttatták el a nádorhoz. A Múzeum gyűjteményei közül 1821 tavaszáig csak a természettudományi gyűjtemény nem nagy anyagának leltározása fejeződött be, a könyvtári jóformán meg sem kezdődött, részben nyilván a raktárak fűthetlensége miatt, részben azért is, mert a leltározás szempontjai még mindig tisztázatlanok voltak.³⁹ 1821 júniusában Horvát újabb javaslatot készített, melyben a leltározás és feldolgozás egyes kérdéseiben kérte a nádor utasítását, tekintettel elsősorban a *Miller* által okozott problémákra. A leltározás — írta *Horvát* — nem kezdhető meg addig, míg a nádor el nem dönti: vajon célja a hiányok kiderítése-e, vagy meglévő könyvek összeírása. A hiányok megállapítása ugyanis igen bonyolult munkát igényel, minthogy *Horvát* szerint *Miller* a könyvek ezreit tulajdonította el a könyvtárból, még pedig többnyire olyan módon, hogy ha duplum érkezett a *Széchényi*-féle gyűjteményben meglévő könyvből, az eredeti gyűjteményt csonkította meg. Ahhoz tehát, hogy az állományról világos képet kapjanak, az eredeti *Széchényi*-gyűjteményről készített nyomtatott katalógusokon, valamint az ehhez 1803-ban és 1807-ben megjelent pótköteteken kívül használniok kell a katalógusok harmadik kiegészítéséhez gyűjtött cédulaanyagot, — melyet a könyvtárosok „szerencsére idejében biztonságba helyeztek” *Miller* elől; a soproni könyvtár katalógusát, melyen *Miller* időközben bizonyos javításokat végzett, a beérkezett nagyobb gyűjteményekről, a nádor és *Széchényi* Ferenc későbbi ajándékairól készített jegyzékeket, s végül az egyéb ajándékokról rendszeresen vezetett naplókönyvet, melyről *Miller* azt állítja, hogy

sohasem létezett. Ha ezt a naplót az igazgató megsemmisítette volna, az újságokban közzétett tudósításokból kell összeállítani az ajándékok jegyzékét. További problémák, hogy készüljön-e külön hiányjegyzék, s hogy azokat a duplumokat, melyeknek *Széchenyi*-féle első példánya eltűnt, lepecsételjék-e *Széchenyi* pecsétjével. Végül *Horvát* javaslatot tesz a leltározott anyag katalogizálására vonatkozólag. A nádor elrendelte az eddigi katalógusok újabb pótkötetének kiadását. A *Széchenyi*-féle rendszer szerinti szakkatalógusok elkészítése azonban túlságosan sok időt igényelne — írja *Horvát* — kétségtelen viszont, hogy a könyvtár nem nélkülözheti a tökéletes katalógusokat s a könyvek rendszeres elhelyezését és jelzettel való ellátását, hiszen a könyvtáros legnagyobb szégyene, ha a keresett könyvet nem tudja előadni. *Horvát* elsősorban — mint a korábbi tervzetben is — betűrendes „repertorium universale” elkészítését javasolja, és az új szerzemények betűrendes katalógusának kiadását; azután lehet elkészíteni a szisztematikus katalógust, s esetleg az egyes tudományzakok külön katalógusait. A könyvek végleges elhelyezését *Horvát* a szakkatalógus elkészítésétől teszi függővé; tarthatatlannak találja az adott helyzetet, amikor a formátum szerint elhelyezett könyvek között a verseskötetek például orvosi szakmunkákkal keveredtek össze.⁴⁰

A nádor válaszát *Horvát* felterjesztésére nem ismerjük; nyilván élőszóban mondta el kívánságait, *Horvát* kérésére személyesen látogatva el a könyvtárba, hogy az ott uralkodó állapotokról meggyőződjék. A leltározás most már megindult, s mint a továbbiakból kiderül, a hiányok megállapításához szükségesnek látszó bonyolult módszerrel. A munka természetesen igen lassan folyt: *Schwartner* már kezdetben kijelentette, hogy elfoglaltsága s egészségi állapota egyaránt lehetetlenné teszik, hogy a leltározásban személyesen részt vegyen. *Horvát* a hungarica-anyaghoz kezdett hozzá, *Kovachich* adjunktus a soproni könyvtár anyagához. *Kovachich* azonban hamarosan szabadságot vett ki, majd lemondott állásáról. Így *Horvát* maga folytatta a munkát a már megmozgatott soproni anyagon. Ekkor vette észre, hogy a különféle eredetű gyűjtemények az évek során összekeveredtek, úgy, hogy gyakran valamennyi könyvjegyzék átnézése után bizonyosodhatott csak meg arról, hogy a könyv még nincsen nyilvántartva; egyes könyvek katalogizáltaknak látszottak, de a vonatkozó katalógus hiányzott. 1822 februárjáig *Horvát* — részben télen, a fűtetlen raktárhelyiségekben — a két első szoba anyagát nézte át, mintegy ötezer kötetet, s több mint 500 eddig katalogizálatlan könyv címét jegyezte fel.⁴¹

Horvát nehézkes és rendkívül hosszadalmasnak ígérkező munkáját az a körülmény lendítette előre, hogy 1822 januárjában a nádor az időközben elhalt *Tumpacher* helyett *Schedius* Lajost, az esztétika és a görög nyelv professzorát bízta meg a leltározási bizottság elnökletével.⁴² *Schedius* feladatának megfelelően kézbe is vette a leltározás irányítását. A *Horvát* által ismertetett nehézségeket a nádor tudomására hozta, csatolva hozzájuk saját észrevételeit is: hogy a kötetlen és így számba sem vett könyveknek nem lévén végleges helyük, ezeket a rongálódás és elkallódás veszélye fenyegeti, s az olvasók sem juthatnak hozzájuk; hogy a helységek nedvesek, s hogy a szekrényeknek és polcoknak nem lévén állandó számuk, a könyvek jelzettel való ellátása nehézségekbe ütközik addig, amíg a szükséges végleges átren-

dezés meg nem történik. *Schedius* a munka meggyorsítására négy napi-díjas felvételét javasolta, továbbá a könyvek bekötését s a szekrények ideiglenes megszámozását. A nádor napidíjasok helyett két állandó alkalmazott felvételét engedélyzte, 200 forintot utalt ki a múzeumi alapból a könyvek kötésére, s végül jóváhagyta a szekrények ideiglenes megszámozását.⁴³

A leltározás meggyorsítását azonban egyelőre ezekkel a rendelkezésekkel sem sikerült elérni. A két alkalmazott felvételének terve nem valósult meg, sőt, másfél évtizeden át *Horvát* mellett egyetlen tudományosan képzett alkalmazott sem működik.⁴⁴ A munkát néhány önkéntes, díjazás nélkül működő segítőtárs lendítette előre, elsősorban maga *Schedius*, aki fiával együtt sietett *Horvát* segítségére.⁴⁵ Így azután az 1822 végén írott jelentés meglehetősen előrehaladásról tájékoztatható: a két első terem 24 szekrényében teljes a rend, olyannyira, hogy a könyvek helye is fel van jegyezve; a következő két terem tíz szekrényének tartalma ugyancsak össze van írva, s jelzet alapján könnyűszerrel megtalálható, mégpedig nemcsak a nagyobb kötetek, hanem a néhány lapos aprónyomatványok is. E négy teremben a könyvek száma 12 000 fölött van. A munkálatok folytatását a tél beállta nehezítette meg. A nádor ekkor leiratában új, fűthető helyiséget jelölt ki a leltározás folytatására, megdicsérte a résztvevőket és sürgette a befejezést.⁴⁶

Csakhamar kiderült azonban, hogy a leltározás a két *Schedius* közreműködésével is még évekig elhúzódhatik. A diákok, akiket *Schedius* ingyen próbált foglalkoztatni, tudatlanul és figyelmetlenül dolgoztak. A leltározók ekkor szakítottak az eddigi munkamódszerekkel és rátértek a könyvanyag új felvételére, a reinventatio-ról az inventatio-ra, vagyis félretéve a régi jegyzékeket, rövid új címleírást készítettek valamennyi műről. 1825 közepére mintegy 25 000 művel készültek el ilyen módon. Tervük az volt, hogy a hiányok megállapítására a készítendő betűrendes repertóriumot végül összevetik a *Széchényi*-féle katalógusokkal. A hátralevő könyvanyag és a kéziratok jegyzékbe foglalása *Horvát* szerint még két évi munkát igényelt.⁴⁷

1826 közepére *Horvát* további 3000 művet írt össze. A nádor ekkor a munkálatok meggyorsítására két napidíjas írnok alkalmazását engedélyzte.⁴⁸ Az állásra jelentkezők azonban helyesírási és idegen nyelvi ismereteik hiányosságai folytán nem látszottak alkalmasaknak címfelvételek lemásolására. Mire azonban a bekötött könyvek leltározása elkészült — a kötetlen könyvek és a kéziratok még hátra voltak — *Horvát* és *Scheidus* megtalálták a megfelelő írnot *Ráday* Pál volt titkára, *Sartoris* Sámuel személyében. *Sartoris* vállalta és 1826. november 5. és 1827. május 2. között lakásán el is végezte a munkát: lemásolta a címfelvételeket, az íveket szétvágta és a cédulákat betűrendezte.⁴⁹ 1827 júliusában *Schedius* végre azt jelenthette a nádornak, hogy a leltározás, amennyire azt a hely, a viszonyok és a rendelkezésre álló segédesszközök lehetővé tették, befejeződött: a könyvtár termeiben elhelyezett, közhasználatra szánt könyvekről — számuk 22 948 volt — most már jegyzék és katalógus áll rendelkezésre. A kéziratokról, térképekről és a még nem hozzáférhető anyagokról — a *Kéler*-könyvtár, *Vuchetich* gyűjteménye, az új kötelepéldányok — szintén vannak jegyzékek, de ezek revíziója csak akkor végezhető el, ha alkalmasabb elhelyezésüket sikerül biztosítani.⁵⁰

Ezzel a jelentéssel — jöllehet a nádor válasza a munka folytatására

buzdított — a könyvtár állományának leltározása évtizedekre félbeszakadt. A hátralévő munka: a fent felsorolt anyagoknak, a bekötetlen s szintén katalogizálatlan műveknek,⁵¹ s az állandó gyarapodásnak a beiktatása az új katalógusba, továbbá a katalógus összehasonlítása a *Széchenyi*-féle nyomtatott katalógusokkal *Miller* bűnösségének megállapítására — sohasem készül el; a 3—6 vagy 10 éves időközökkel tervbevett újabb revíziókról pedig szó sem esik többé.⁵² *Scheidus* megbízatását befejezettnek tekintette, *Horvát* pedig egyéb teendők — mint erre még visszatérünk — elvonták a leltározás fárasztó, egyhangú munkájától. A következő évtizedben a katalogizálás, rendezés, az új anyagok használhatóvá tétele tekintetében semmi sem történt.⁵³ 1838-ban azután, amikor az árvíz elől először a Múzeumépület emeletére, utóbb a Ludovika-épületbe szállították át a körülmények parancsolta sietséggel a könyvtárat, nemcsak a rendszeres munka lehetősége szűnt meg további 8 évre, hanem a rendezés eddigi eredményei is veszendőbe mentek.

A könyvtárnak az új épületben való felállítására *Horvát* István új könyvtári rendszer kidolgozását vette tervbe. A könyvtár anyagának öt külön kezelést igénylő csoportja — javaslata szerint — a könyvek, a kéziratok, az akták és oklevelek, a címerek, a térképek és képek. *Horvát* a könyvtár állományát — a kéziratokat is — a könyvtár nemzeti jellegének kidomborítása érdekében magyar és nem magyar vonatkozású gyűjteményre kívánta szétbontani, s e szétbontás után az anyagot újonnan elkészítendő, a külföld tapasztalatait figyelembe vevő szisztematikus terv szerint rendezni. Emellett a rendszer mellett még azt is jónak látta volna, ha az eredeti nagy gyűjtemények — *Széchenyié*, *Jankoviché* — külön szobákban nyertek volna elhelyezést.⁵⁴

Horvát — amúgy is csak nagy vonalakban felvázolt — elképzelései már nem feleltek meg az eredeti gyűjtemény sokszorosára nőtt könyvállomány parancsolta szükségleteknek. A könyvanyag rendezésének, feldolgozásának kérdéseit a szakszerű könyvtári-múzeumi ismeretekkel nem rendelkező, talán apjának, *Kubinyi* Péternek a Múzeum anyagi támogatásával szerzett érdemeiért igazgatónak kinevezett *Kubinyi* Ágoston 1845-ben készített, rendszertelen és a feladatokat fel nem érő utasítástervezete is csak felületesen érintette; a könyvtár „úgy állítassék fel — írta — hogy külsőleg is mutasson valamit, tudományos szakokra legyen elosztva, egyébiránt abban a kíváncsi idegenek vagy olvasó számára mindent rögtön fel lehessen találni”; s az anyagról „tudományosan rendezett lajstromokat” kívánt készíttetni a szerzeményi napló mellett, mégpedig a duplumokról is.⁵⁵

Az újjarendezés, a régi és új gyűjtemények egyesítésének feladata az 1846-ban *Horvát* István örökébe lépő *Mátray* Gáborra várt. Az ebben az évben elkészült új múzeum-épületbe visszahordott könyvanyag teljesen rendezetlen volt; az anyag egy részében meglévő régi rend a szállítások során bomlott fel, a régi, nem a teljes anyagról szóló katalógus használhatatlanná vált. A könyvtár nagy termében rendszertelenül lerakott 100 000-nél több, talán 120—130 000 kötetnyi anyagot *Mátray* — elégséges polc hiányában — kezdetben a földön kezdte egyetlen szolgáltságával csoportosítani, szétválasztva az összekeveredett könyveket és kéziratokat is.⁵⁶ Mielőtt azonban a végleges rendezéshez hozzáfogott volna, arra kérte *Kubinyin* keresztül a nádort, hogy a körülményekhez leginkább alkalmazható

rendszer kiválasztása érdekében szerezze meg azoknak a szisztémáknak részletes leírását, melyek a bécsi udvari könyvtárban, a prágai egyetemi könyvtárban, s különösen az újonnan felállított müncheni udvari könyvtárban érvényben vannak. A leírások rövid idő alatt meg is érkeztek.⁵⁷ Hogy ezek segítségével *Mátray* hogyan végezte el munkáját, — ennek ismertetése már nem tartozik tanulmányunk körébe.

4

Korszakunkban a könyvtár kifelé — az olvasók és a tudományos világ felé — irányuló munkája szerény keretek között ugyan, de meglepő sokrétűséggel folyt. A következőkben az olvasókkal és látogatókkal kapcsolatos tevékenységről, a kölcsönző, felvilágosító és bibliográfiai munkáról, múzeumi kiadványokról, a könyvtár érdekében kifejtett propagandáról s végül a könyvtár belföldi és külföldi kapcsolatairól számolhatunk be.

Mint a *Miller* által készített ügyrend-tervezetekből kiténik, a könyvtár látogatói két, a könyvtárost egyformán igénybe vevő csoportra oszlottak: az olvasókra és a könyvtárat megtekintő látogatókra. A tervezetek előírják az olvasókra való felügyeletet, nehogy ezek a könyveket megrongálják, vagy egyes lapokat kitépjenek belőlük, s nehogy a kéziratok használói — megengedett dolog lévén a kéziratokból kivonatokat készíteni — bizalmas, napvilágra nem való dolgokat is kijegyezzenek. A könyvtár csoportos látogatóit pedig végig kell kísérni a raktártermeken, figyelmeztetve őket arra, hogy ne nyúljanak a könyvekhez, s az érdeklődőknek meg kell mutatni a ritka kéziratokat, kódexeket, okleveleket is. A könyvtár megtekintésére megszabott idő állott rendelkezésre, magasrangú személyeknek, tudósoknak, külföldieknek azonban a könyvtárosok a hivatalos időn belül bármikor tarthoztak a gyűjteményt megmutatni.⁵⁸ Hasonlóan rendelkezett *Kubinyi* utasítás-tervezete, nyilván a régebbi gyakorlatot követve: a látogatók számára hetenként kétszer 9 és 1 között, az olvasóknak minden hétköznap ugyanabban az időben áll nyitva a könyvtár; csoportosan egyszerre 12 fő tekintheti meg a gyűjteményt, s ezek „a szolgálta által illően emlékeztessenek az együttmaradásra, valamint arra, hogy a földre ne köpjének, semmihez ne nyúljanak”.⁵⁹

Az olvasók, látogatók kiszolgálásával kapcsolatos tevékenység méreteiről a reformkorból még megközelítően pontos adatokat is nélkülözünk. 1822-ben szó esik arról, hogy az olvasótermet a kutatók zsúfolásig meg szokták tölteni,⁶⁰ s nincs okunk feltételezni, hogy ez a helyzet 1838-ig, a könyvtár elköltöztetéséig különösebben megváltozott volna. A Ludoviceum-épületében átmenetileg elhelyezett könyvtár természetesen nem volt látogatható; 1840-ben *Horvát* visszautasította *Johann von Kress*, az *Adolf Pernold*-féle „*Perspektiv-Karte*” vállalkozás pozsonyi üzletvezetőjének kérését, hogy a könyvtárban a sorozatnak előfizetőket gyűjtsön: a könyvtár az árvíz óta nem volt tökéletesen felállítható, s a legkritkább esetben fordul elő, hogy valaki meglátogatja.⁶¹ A könyvtár egyes darabjainak ekkori használatáról néhány írásos nyom tanúskodik: *Wakefield* angol történész 1839-ben a Budai krónikát és *Verancsics* Antal leveleit kívánta

tanulmányozni;⁶² *Döbrentei* Gábor 1841-ben az Akadémia megbízásából nyelvemlékeket másolt a könyvtárban.⁶³ Pesten járó külföldiek könyvtár és Múzeum-látogatásáról *Richard Bright, Paget, Miss Pardoe, Wilhelm Horn* s mások útleírásai tanúskodnak.

A könyvtár anyagának kikölcsönzését már *Miller* szabályzat-tervezetei tiltották, mindössze a Múzeum tisztviselői vihettek könyveket pár napi használatra lakásukra, de csak a kölcsönzési naplóba történő bejegyzés után.⁶⁴ Tudósok számára mégis adtak olykor kölcsön anyagot a reformkor első éveiben, elsősorban kéziratokat, így *Kovachich*nak, *Eder*nek, *Jankovich*nak. A kéziratok elkallódásának meggátolásáról a nádor gondoskodott. 1827-ben kiderült, hogy az Erdélyi Tudós Társaság 1796-ban kéziratokat vett kölcsön *Kovachichtól*, amelyek azután *Kovachich* halálával a könyvtárat illették volna, időközben azonban a kölcsönző *Aranka* György is meghalt. A nádor nem nyugodott bele a veszteségbe, hanem *Jósika* János guberniumi elnök útján kinyomoztatta a kéziratok hollétét — hármat a négy közül a marosvásárhelyi református könyvtárban találtak meg — s visszajuttatta őket a könyvtárnak.⁶⁵ Néhányszor hivatalos céllal is történt kölcsönzés: 1828-ban *Fáy* Barnabás, a bandériumok ügyében ülésező subdeputatio elnöke kapott kölcsön a nádor rendeletére a honvédelem kérdéseire vonatkozó kéziratokat;⁶⁶ 1830-ban a Dalmácia, Galícia, Lodoméria területének esetleges visszacsatolása ügyében működő udvari bizottságot látta el *Horvát* a kérdésre vonatkozó kéziratokkal.⁶⁷ Néhány adatból arra is következtethetünk, hogy a könyvtárosok, *Miller*, s később *Horvát*, a gyakorlatban érvényes tilalom ellenére is kikölcsönöztek egy-egy művet barátaiknak, ismerőseiknek.⁶⁸

A kölcsönzés kérdésének — lényegében a könyvtári állomány védelme kérdésének — fontosságát a könyvtár és Múzeum sorsát figyelemmel kísérő közvélemény hamar felismerte. Így az 1832—1836-os országgyűlés a karok és rendek javaslatára — a főrendek kezdeti ellenzése után — megtiltotta a könyvtár és a Múzeum által őrzött bármely tárgy kikölcsönzését.⁶⁹ A tilalomnak a nádor általában érvényt is szerzett, s a *Horvát* által hozzá felterjesztett kölcsönzési kérelmeket — mint *Fejér* György és *Cimiotti* fiumei tanár esetében — visszautasította,⁷⁰ egyedül az Akadémiának kölcsönözve ki 1841-ben a *Tripartitum* 1517-es kiadását a magyar fordítás elkészítéséhez, de ekkor is figyelmeztette *Horvát* kérésére *Teleki* Józsefet, hogy a műből egész Európában 5 példány maradván csak fenn, a legnagyobb gonddal őrizték, és ne magánlakáson, hanem kizárólag az Akadémia épületében használják.⁷¹ Voltak, akik a kölcsönzési tilalom kijátszására a szolgát vesztegették meg; mikor az eset kiderült, *Kubinyi* igazgató elvette a szolgától a Ludoviceumban őrzött könyvtár kulcsait, s rövidesen az újonnan alakult képtárhoz helyezte át a régi, megbízhatónak és szorgalmasnak ismert alkalmazottat.⁷²

Korszakunkban — mindössze néhány ízben ugyan — az is előfordult, hogy a könyvtáros írásban adott felvilágosítást a tudományos problémával hozzáfordulóknak. Elsősorban hivatalos megkeresések történtek: 1830-ban megbízták *Horvátot*, hogy okleveles anyagot gyűjtsön Magyarországnak, Dalmácia, Galícia és Lodoméria felé érvényesíthető jogait illetően. *Horvát* 1832-ben ismertette az országbíróval kutatása eredményeit, majd — mint

láttuk — a vonatkozó anyagot a nádor rendeletére ki is kölcsönözte az illetékes bizottságnak.⁷³ Néhány év múlva a nádor kérte ki *Horvát* István véleményét, milyen katonailag kimagasló személyek szobrát helyezték el a Ludovika Akadémia új épületén. *Horvát* — megint csak két év leforgása alatt — terjedelmes jegyzékeket készített, elsősorban a *Habsburgok* szolgálatában működött katonai kiválóságokról, de *Hunyadit*, *Kinizsit*, a két *Zrínyit* sem felejtve ki.⁷⁴ Egy más alkalommal a Torontál megye történetével foglalkozó *Bárány* Ágostonnak adott *Horvát* felvilágosítást a megye történetének forrásaira vonatkozólag.⁷⁵

Ezek a kutatást igénylő felvilágosítások a könyvtári tudományos munka területére vezetnek át. *Horvát* a tudományos munkát tekintette a könyvtáros legfőbb feladatának; úgy gondolta, hogy a gondjaira bízott anyag tudományos felhasználásával teljesíti legjobban kötelességét.⁷⁶ Emellett azonban a szorosán véve könyvtári vonatkozású tudományos tevékenységgel is megpróbálkozott. Még a könyvtárhoz kerülése előtt, az 1811—1812-es pozsonyi országgyűlés alkalmával részletes, szakszerű leírást készített a pozsonyi primási könyvtárban őrzött *Bél* Mátyás-kéziratokról, összevetve az azonos vagy hasonló kéziratokat, bírálva a kéziratokat előtte feldolgozók munkáját.⁷⁷ Később *Mátyás* király könyvtáráról készített bibliográfiák, könyvtári katalógusok alapján lelőhely szerint rendezett összeállítást, néhány kódex részletes leírását is megadva.⁷⁸ Hasonló módon kísérelte meg összeállítani *Sambucus* János fennmaradt kézíratainak jegyzékét.⁷⁹ 1832-ben két terjedelmes bibliográfia készítését kezdte meg Európa köz- és magánkönyvtárainak nyomtatásban megjelent katalógusairól, anyagát helynevek szerint rendezve, s feljegyezve a cédulákra azt is, honnan vette az adatot, illetve megvan-e a mű könyvtárában.⁸⁰ S végül ide kell sorolnunk *Horvát* egyik legnagyobb szabású, úttörő kezdeményét: befejezetlenül is csaknem 100 kötetet kitevő tudóslexikonát, a magyar írók, tudósok életére és működésére vonatkozó adatok összeállítását, mellyel alapvető, évtizedekig egyetlen segéd-eszközt nyújtott a tudományos kutatásnak.⁸¹

Ónálló tudományos kiadványokat korszakunkban a könyvtárosok — eltekintve természetesen *Horvát* történeti-nyelvészeti munkásságától, mely azonban a könyvtár munkájával, mint látni fogjuk, csak bizonyos vonatkozásban függött össze — nem bocsátottak közre. Résztvettek azonban a Múzeum kiadványainak elkészítésében és gondozásában. Az *Acta Musei Nationalis* — múzeumi vonatkozású tudományos dolgozatok évkönyvnek szánt latin gyűjteménye — II. kötetének kiadása csaknem egy évtizeden át húzódtott. A II. kötet anyagát *Miller*, mint az elsőét is, egymaga írta össze; a nádor azonban azt kívánta, hogy valamennyi tisztviselő publikálja a kötetben dolgozatait. A könyvtár és a múzeumok őrei vállalkoztak is a tanulmányok elkészítésére, azonban, úgy látszik, nem volt már kedvük ahhoz, hogy latin nyelven dolgozzanak, s hosszas halogatás után a kötet előkészületei félbenmaradtak.⁸² 1846-ban fordulnak majd a tisztviselők azzal a kéréssel a nádorhoz, hogy a Múzeum állapotáról, gyarapodásáról, s egyéb tudományos kérdésekről magyar nyelvű időszaki kiadványt bocsáthassanak ki, hogy a nemzet rokonszenvét az intézmény iránt fokozzák, s a tisztviselői kar „alkalmat nyerjen munkássága tanújeleinek bemutatásukra.”⁸³ Anyagi nehézségek folytán ez a terv sem valósult meg.

Két múzeumi kiadvány jelenik meg mindössze ezekben az évtizedekben: a néhány éve meghalt *Kitaibel* Pál botanikai professzor *Schuster* János egyetemi tanár által sajtó alá rendezett *Hydrographia*-ja⁸⁴ és *Miller Cime-liotheca*-jának — a régiségtár leírásának — *Horvát* által kijavított post-humus kiadása. Az utóbbi mű kétféle kiállításban készült, a díszes példá-nyokat *Horvát* küldözte szét a nádor engedélyével Európa uralkodóinak, főhercegeinek,⁸⁵ kétségkívül azzal a céllal, hogy hírt adjon a nemrég alakult magyarországi intézmény létezéséről, működéséről. Ezt a célt szolgálta egyébként — elsősorban az ország határain belül — az a gyakorlat is, hogy a Múzeum főbb gyarapodásainak jegyzékét az újságokban rendszeresen közzétették. A nádor egy ízben úgy rendelkezett, hogy az ő ajándékairól a lapokban ne tegyenek említést; a múzeumiak azonban engedélyt kértek a nádortól, hogy ezeket is közzétehessék, „mivel ez a Nemzeti Múzeum hitelét igen erősen növelné, ... s másokat is rendkívüli mértékben ösztönözne az ajándékozásra”.⁸⁶

Itt kell végül szólanunk arról a néhány kapcsolatról, melyeket a fiatal gyűjtemény más, belföldi és külföldi tudományos intézmények vagy tudománys vállalkozások irányában kiépített. Mint a múzeumi könyvtár öre, kapott szerepet *Horvát* István — kezdetben *Miller*rel együtt, majd annak halála után egyedül — a *Marczibányi*-díj ügyeinek intézésére létesített bizottságban. Ő terjesztette be évről-évre a jutalmazásra legérdemesebb magyar nyelvű könyvek jegyzékét, ő dolgozta ki a kitűzendő pályakérdéseket, résztvett a bírálóbizottságok munkájában, s az adminisztráció nagy részét is maga végezte. Az utolsó díjkiosztás, melynek megszervezésében *Horvát* részt vett, 1834-ben volt. Egy évtizedes szünet után, 1845-ben az Akadémia vette át a *Marczibányi*-alapítvány kezelését.⁸⁷

A 30-as években működni kezdő Akadémiával s 1844-ben megnyíló könyvtárával — nyilván az Akadémiához való, könyvtáron kívüli okokból táplálkozó rossz viszonya folytán — *Horvát* nem tartott fenn szorosabb kapcsolatokat. Néhány közös ügy, mint az Akadémia egyes gyűjteményeinek a Múzeum-épületben történő ideiglenes elhelyezése vagy a *Sándor* István könyvtárának átadása körüli kérdések — ez a gyűjtemény a rendelkezések szerint a Tudós Társaság megalakulásáig volt a Múzeum őrizetében — hozott létre mindössze némi hivatalos érintkezést.

A külföldi tudományos intézetek közül — eltekintve a wolfenbütteli könyvtárral tervezett cserétől — egyedül a bajor királyi levéltárral került kapcsolatba a könyvtár. A bajor levéltár — Lajos király rendeletére — 1829-ben megküldte a bajor történeti forráskiadványok néhány kötetét. A levéltárosok beszámoltak levelükben eddigi publikációikról, s a magyar tudományos eredmények jó ismeretéről téve tanúságot, üdvözölték a magyar nemzeti történet újjáéledését. Kérték egyben a könyvtárost, tájékoztassa őket a magyar forráskutatás- és közlés mai állásáról. *Horvát* a nádor engedélyével válaszolt a levélre, megküldte a múzeumi *Acta* első kötetét s *Miller Cime-liotheca*-ját, az érdemi válasszal azonban adós maradt.⁸⁸

Jelentősebb volt, s *Horvát* működésére talán alakító hatást gyakorolt az a kapcsolat, melybe ő mint könyvtáros került az eperjesi származású Johann *Kriebel*lel, galíciai kerületi kapitánnyal és kormányiszéki tanácsossal. *Kriebel* 1815-ben megküldte a nádornak a magyar történet összefoglaló

feldolgozására vonatkozó munkájának tervezetét, amely munkát a Nemzeti Múzeum javára kívánt kiadni. A nádor pártolta a tervet, felszólította a hatóságokat a területükön található történeti emlékek összeírására, s a Múzeum tisztviselőit is a közreműködésre. *Miller* igazgató ezt az alkalmat használta fel arra, hogy *Horvát* István többször elhalasztott kineveztetését ismét szorgalmazza, s ezúttal eredményt is ért el. *Horvát* megkapta a kinevezést, melynek okmányában külön is kötelességévé tétetett *Kriebel* tudományos vállalkozásának támogatása.

Kriebel valóban hozzáfogott a munkához s a Múzeumból kölcsön kapott könyvek, *Kazinczy* Ferenc által rendelkezésére bocsátott levéltári adatok, s magyarországi tanulmányútjain folytatott kutatások alapján egymásután írta meg műve terjedelmes, de jelentéktelen köteteit.⁸⁹ Vele együtt — bár tőle teljesen függetlenül — *Horvát* is hozzáfogott megbízatása szerint a munkához. Mint 1827-ben egy a nádorhoz intézett, s egyéb könyvtári munkáiban mutatkozó mulasztásait mentő terjedelmes felterjesztésében írja: kezdetben megrettent a rendkívüli feladattól, amire őt *Kriebel* munkájának támogatása kötelezte, — *Kriebel* tudniillik a görögök, rómaiak idejétől kezdve kívánta megírni a magyarok történetét, s a tíz kötetre tervezett műben Magyarország és a magyarok *Szent István* előtti történetét négy kötetben tárgyalni — mivel érezte tudása csekély voltát s a rendelkezésre álló források hanyosságát. Végül mégis elhatározta, hogy a nádor óhajának megfelelően, s az intézménynek dicsőséget szerzendő hozzáfog a magyar őstörténet feltárásához. Minthogy egyedül a *Széchenyi* Könyvtár magyar vonatkozású anyagára nem támaszkodhatott, saját költségén, pártfogói támogatásával, külföldi forrásokból hatalmas könyvtárat gyűjtött, s egyéb állásai mellett éjszaka 3 óráig is dolgozva kereste a választ az évezredek előtti problémákra. Munkája eredményes volt. Új értelmet adott Mózes könyveitől kezdve minden forrásnak, első percben meghökkenítő, de bizonyítható értelmet. Barátai, támogatói unszolására eredményeit publikálni kezdte: először tézisekben, de mikor újszerű állításai ellenzést váltottak ki, forrásainak ismertetésével. Reméli — írja — hogy valamennyi eredményét, melyeket a nádor parancsára kutatott fel, hamarosan közrebocsát-hatja.⁹⁰

Horvát előadása — a nádor jóindulatának megnyerése érdekében — nyilvánvalóan eltúlozta a helyzetet. Valószínűtlen, hogy széleskörű forráshasználaton alapuló, eredeti — bár tévutakra tévedt — munkásságával mindvégig *Kriebel*t kívánta volna támogatni. Nem lehetetlen azonban az, hogy az őstörténeti kérdésekkel való foglalkozásra *Kriebel* vállalkozásából merítette az ösztönzést; s végül bizonyos, hogy tudományos munkáját könyvtárosi munkának, a könyvtáros legszebb és legmagasabb rendű feladatának érezte.

5

A könyvtári állomány elhelyezésével és megóvásával kapcsolatos technikai problémák megoldására irányuló törekvés szintén hozzátartozott a reformkori könyvtáros munkájához.

Az anyag biztonságát a Múzeum mellett állandó szolgálatot teljesítő

katonai őrségen kívül a Múzeum alkalmazottai belső eszközökkel is fokozni igyekeztek. Már *Miller* 1811-es szabályzata utasította a múzeumi szolgákat az ajtók gondos zárására, a gyanús személyek távoltartására, s arra a kötelezettségükre, hogy a múzeumi lakással rendelkezők közül egyiküknek mindig otthon kell tartózkodnia. Amikor pedig a szolgák megbízhatósága körül aggályok merültek fel, Horvát mint megbízott igazgató felhívta az őroket a legértékesebb gyűjtemények gondos elzárására, s javasolta, hogy a szolgák ne időzhessenek egyedül a termekben és ne szolgálhassák ki a látogatókat.⁹¹ *Kubinyi* 1845. évi tervezete pontosabb utasításokat is tartalmazott: a termék kulcsait az ór kezeli, s a szolgának csak bizonyos meghatározott időre adhatja át; nyitvatartási időben pedig maga az ór is köteles az épületben tartózkodni. Gyertyavilágnál vagy sötétben azonban ő maga sem mehet be a raktárakba. A kéziratok és levelek gyűjteményét zárt szekrényekben kell őrizni, melyek csak az ór vagy segédőr jelenlétében nyithatók fel. Az őrzés szempontjai kívánják meg azt is, hogy az ór, s lehetőleg segédje is, az épületben lakjék.⁹²

Az értékes gyűjtemények tűzkár elleni védelmét a tisztviselők azzal kívánták biztosítani, hogy ha a város bármely részében tűz ütött ki, valamelyikük — rendszerint a megbízott igazgató — megjelent az intézetben, hogy szükség esetén intézkedhessék. A könyvanyag tisztántartását a rendelkezések részletesen szabályozták: kezdetben, úgy látszik, az volt a szokás, hogy virágvasárnap és október végén a könyveket a szolga kiporolta,⁹³ később a termék mindennapi takarítását s a könyvek folyamatos porolását tették feladatává.⁹⁴ *Kubinyi* a raktártermék szombatönkénti, az olvasóterem és az ór szobája délutánonkénti takarításának elrendelését tervezte.⁹⁵ A szolga kötelessége volt az is, hogy ha szű vagy könyvmoly nyomait észlelte, jelentse a könyvtár őrének.

A kötetlen állapotban érkezett könyvek bekötetése a könyvanyag technikai védelmének további feladatát jelentette. A kötetlen könyvek — mint láttuk — katalogizálva s véglegesen elhelyezve sem voltak. A kötetítésre a múzeumi alaphoz csatolt különféle alapítványok kamatai szolgáltak; ezeket azonban a reformkorban nem használták fel. Úgy látszik, a leltározás megkezdésekor köttettek be utóljára nagyobb mennyiségű könyvet. *Kubinyi* 1843-ban kezdte ismét szorgalmazni a kötetést, de a nádor ekkor az intézmény óriási építkezési és berendezési költségeire való tekintettel takarékoságra intette. A kötésre szánt összeg felhasználását s az évi 64 ezüst forint 100 forintra való kiegészítését *Mátray* kérte ismét 1847-ben, de a kérdés megoldása csak lassan haladt előre.⁹⁶

A könyvanyag biztonsága természetesen csak megfelelő épületben lehetett kielégítő. Az épület kérdése s az ezzel kapcsolatos egyéb feladatok sok gondot okoztak a reformkor tisztviselőinek. A Múzeum telkén álló régi épületek, ahol a gyűjteményeket 1817-ben elhelyezték, nedvesek voltak, dűledeztek, a fal omladozott, úgy hogy a beázás és a teljes összeroskadás veszélye fenyegette őket. Az állandó javítgatások csak a pillanatnyi bajokon segítettek.⁹⁷ A helyzetet az 1838-as árvíz tette tarthatatlanná, melynek pusztításától az igazgatói tisztet is viselő Horvát irányításával a könyvanyagot sikerült ugyan megmenteni, de az épületek olyan mértékben megromlálódtak, hogy a könyvtár további őrzésére alkalmatlanná váltak.⁹⁸

Különben is a régi épületek mögött már nőttek a földből az új, reprezentatív épület falai, s az építkezéshez szükség volt a régi épületek használható anyagára is. A Múzeum gyűjteményeinek ideiglenes raktárául kijelölt Ludoviceum-épületbe az anyagot Horvát tervei szerint és irányításával hordták át. A költözés nem történt meg minden izgalom nélkül; először az új szállást kellett az oda befeszkelődött bolháktól és tetvektől megtisztítani, azután pedig, amikor Horvát, aki ezalatt a Jankovich-gyűjtemény átvételét is végezte, késedelmeskedett, az építkezés vezetői a legértékesebb könyveket tartalmazó öt szoba felől lebontották a tetőt, úgy, hogy a nemzet kincsének sorsa, mint Horvát méltatlankodva írta a nádornak, az esőtől függött. Végül is sok vesződség, Pollackkal és társaival való többszöri összeveszés, Horvátnak igazgatói tisztéről való — a nádor által el nem fogadott — lemondása után a költözködés befejeződött; Horvát, mint a nádornak írta, beleöszült az izgalmakba.⁹⁹ Utóbb a Jankovich-féle, az árvízkor Pest megye fegyvertárában elhelyezett kéziratgyűjteményt is ide szállították, mivel Jankovich — indokolatlanul ugyan — a kéziratok átnedvesedésétől és penészesedésétől tartott.¹⁰⁰ Az állomány biztonságban, de használhatatlanul várta az új épület elkészültét.

A Nemzeti Múzeum épületének tervét Pollack a kor könyvtári és múzeumi követelményeinek megfelelően készítette el. A tervezés során Horvátnak módja nyílt arra, hogy Pollack terveit gyakorlati könyvtárosi szempontból kiegészítse. Javaslatai egy része az anyag biztonságát szolgálta: a helyiségek bizonyos átcsoportosítását kívánta, hogy a vendégek ne járjanak át az olvasótermeken és az örök dolgozószobáján; azután az ablakok minél szilárdabb megépítését és — hivatkozva a bonni könyvtáréregésre — vastáblákkal való ellátását. Javasolta azt is, hogy az alkalmazottak az épületben kapjanak lakást; részben ismét egy esetleges tűzvészre gondolva, részben azért, mert így minden erejüket az intézmény gondozására fordíthatják, s ha csak néhány lépésnyire laknak a tudomány forrásától, magukat is jobban tudják művelni.¹⁰¹ A továbbiakban az épület két emeletessé tételét javasolta, azzal, hogy a szolgáltnak a félig földalatti helyiségek helyett a földszinten adjanak lakást; egy nagy terem beiktatását ünnepélyek, díjkiosztások tartására, s azt az óhaját fejezte ki, hogy az épülettől 20 ölnyire semmilyen irányban sem építkezzenek.¹⁰²

Horvát megjegyzései jórészt figyelembe is vették. Néhány év múlva azután, az építkezések előrehaladtával aktuálissá vált az új könyvtár belső berendezésének megtervezése. A nádor felszólította Horvátot, hogy mivel a gyűjtemények régi szekrényei sem az esztétikai, sem a tudományos szempontoknak nem felelnek meg, tegyen javaslatot az intézmény új belső berendezésére vonatkozólag.¹⁰³ Horvát 1843-ban részletes tervet készített *Planum technicae coordinationis Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici* címen a könyvanyag biztonságos és esztétikus elhelyezésének kérdéseiről. Mintának — mint megállapítható — nagyrészt Constantin Bibliothéconomie című, 1841-ben második kiadásban megjelent művét használta.

A tervezet a könyvtár általános kulturális és nemzeti jelentőségének méltatása után felsorolja az állományt fenyegető veszélyeket: a tűz, a víz-áradások, a tolvajok s a könyvmolyok. Megállapítja, hogy az új épület

árvíz ellen elegendő biztonságot nyújt. Az építkezés módja, a gondos felügyelet és a jól megkonstruált fűtőszerkezet a tűzveszélyt is minimálisra csökkentik. Lopás, betörés ellen a katonai őrség fogja az intézményt megvédelmezni. A molyok elszaporodásának megakadályozására a könyveket gyakran kell tisztogatni, szellőztetni, s az épület köré nem szabad fákat ültetni, mert ezek szoktak a rovarok fészkei lenni. Mindezen felül Pest város poros levegője is veszélyes a könyvek számára. Ezért *Horvát* azt ajánlja, hogy ne csak a kéziratosokat, de a nyomtatott könyveket is üvegajtós szekrényekben őrizték. Ezeket a raktárhelyiségeknek megfelelő méretűre kell készíteni; magasságuk a 11 lábat ne haladja meg, mert a magasabbakat már létra segítségével is nehéz használni. Mélységük másfél vagy két láb legyen, hogy gyarapodás esetén a könyvek két sorban legyenek elhelyezhetők.

A szekrények anyagául *Horvát* a könyvtártudósokra hivatkozva a tölgyet ajánlja. Legmegfelelőbbnek a bakonyi tölgy látszik, természetes színében fényezve, az ajtókat esztétikai célból mahagónifával s esetleg szerényen aranyozott ión oszlopokkal díszítve. A szekrényekben 3 és fél láb magasságban kihúzható táblákat kell elhelyezni. A túlságosan fényűző berendezést *Horvát* feleslegesnek tartja: helyes arányok, tisztaság, mérsékelt elegancia, a könyvek gondos és — a szisztematikus szempontok figyelembevételével történő — szimmetrikus elhelyezése esztétikailag is kielégítő képet nyújtanak. A kéziratosok ugyancsak üveges szekrényben, gondosan elzárva őrzendők. E szekrények anyagául szintén a tölgyet ajánlja, bár a kéziratosgyűjtemény szekrényei esetleg finomabb faanyagból, más aranyozással és politurral is készíthetők. Az uniformizálás, jegyzi meg *Horvát*, kerülendő a könyvtárban; de a változatosság is csak addig engedhető meg, amíg nem válik túlságosan költségessé.

A könyvtár birtokában lévő oklevelekre és okiratokra vonatkozólag *Horvát*nak az a véleménye, hogy ezeket könyvalakban összekötve őrizni igen veszélyes volna: maguk az iratok is, a pecsétek is megsérülnének, a férgek pusztításának is nagyobb mértékben lennének kitéve. Ezért a levéltári jellegű őrzést javasolja: az időrendezett aktákat zárt ládákban, sorszámozva helyezték el, a könyvtár egy szobáját a *Károlyi*-levéltár mintájára rendezve be számukra. A *Miller* rendelkezésére egybekötött aktakötegek is szétválasztandók. A kismennyiségű címeranyagot egyelőre a levéltárban, a kisméretű térképeket és metszeteket a könyvekhez hasonlóan, a nagyméretűeket különleges szekrényekben kell őrizni.¹⁰⁴

Horvát tervei csak részben feleltek meg a rohamosan növekvő könyvanyag szükségleteinek, s egy részük anyagi okokból sem volt megvalósítható. A könyvtár bútorzatának elkészítésénél a legnagyobb fokú takarékoságot kellett érvényesíteni, s az idő is sürgetett. A bútorzat kérdését ekkor Kubinyi vette kézbe, aki a nádor utasítására *Pollack*kal egyetértésben járt el. Minthogy a pesti asztalosokat *Pollack* nem találta alkalmasnak arra, hogy az épület stílusának megfelelő bútorokat tervezzenek, maga készítette el a berendezés terveit. A bútorzat anyagául cseresznyefát, tölgyet, vagy — a berlini és müncheni könyvtárak mintájára — az előzőknél jóval olcsóbb olajjal befestett puhafát ajánlotta.¹⁰⁵ A választás valóban a tölgyszínűre festett puhafára esett. Először csak egy mintapéldányt

készítettek, s amikor ez a darab megfelelőnek látszott, megrendelték a Sándor-utcára néző nagy raktárterem berendezését, hozzá három pulpitust és két lépcsőt, majd a könyvtár tíz helyiségéből további négynek — az oklevéltárnak, a kéziratárnak, az őr dolgozószobájának és az olvasóteremnek — a bútorzatát.¹⁰⁶ Az oklevéltár és a kéziratár berendezése keményfából készült. A könyvtár 1846 nyarán beköltözhetett új, bár egyelőre hiányosan berendezett otthonába.¹⁰⁷ A költözködést *Kubinyi* igazgató és *Mátray* Gábor irányították; a régóta betegeskedő *Horvát* István a költözés megkezdése előtt néhány nappal távozott el az élők sorából. Az új épület és az új berendezés átmenetileg megteremtette a könyvtár rendezésének és használatának eddig nélkülözött alapfeltételeit, s a régóta szünetelő könyvtári munka újra megindulhatott.

6

A szorosan vett könyvtári munkák mellett korszakunk folyamán a könyvtárost s a Múzeum többi tisztviselőjét egyre fokozódó mértékben terhelték az ügyek intézésével kapcsolatos adminisztratív, hivatali jellegű teendők. Az intézmény szervezete többsíkú, bonyolult írásbeli ügyintézés tett szükségessé: a könyvtáros felterjesztéseit, javaslatait, beszámolóit a Múzeum igazgatójához nyújtotta be, aki viszont a legcsekélyebb ügyet is a nádor elé tartozott terjeszteni, s a határozat hasonló úton került vissza a könyvtárhoz. *Miller* könyvtárosi és igazgatói működésének húsz éve alatt nagymennyiségű, bár rendszertelenül kezelt iratsorozatok keletkeztek, melyeket az igazgató lakásán őrzött.¹⁰⁸ *Miller* halála után a nádor elrendelte az irattár rendezését és szabályos fasciculálás után biztos helyen való őrzését. *Horvát* a jól gondozott nádori levéltár mintájára *Kiss* Ferenc nádori kancellistával rendeztette az anyagot.¹⁰⁹ Ettől kezdve rendszeres ügyintézés folyt. A nádori leiratokról másolat készült az érdekelt gyűjtemény számára, úgy, hogy mindhárom intézmény külön, időrendezett iratsorozattal rendelkezett. A nádorhoz intézett felterjesztéseket *Horvát* igazgatósága alatt is maga írta, a mellékleteket a napidíjas *Mátray* másolta két példányban: a nádori és a külön létrehozott igazgatósági levéltár számára, melyek az új szerzemények — beleértve *Jankovich* gyűjteményét is — jegyzékeiből is kaptak másolatokat. Az iratanyag gondos kezelésénél *Horvát* arra gondolt, hogy ha egyszer megírják az intézmény történetét, ez aligha lenne lehetséges a teljes aktagyűjtemény nélkül.¹¹⁰

Az ügyek érdemi részének aktákra fektetése mellett a könyvtáros gondja volt az is, hogy az általa kezelt pénzekről elszámolásokat készítsen. A kisebb kiadások fedezésére a Múzeum igazgatója az alaphól kiutalt házi pénztárral rendelkezett, s az összeg elköltéséről rendszeresen elszámolt.¹¹¹ A beszerzések, épületjavítások kifizetését a nádor a múzeumi alaphól esetenként engedélyezte. Részletes elszámolásokat 1828-tól kezdve a *Széchenyi* Lajos-féle alapítvány évi 400 forintjáról kellett a könyvtárosnak készítenie a vásárolt könyvek teljes jegyzékével, s csak miután az elszámolást a pénzügyi szervek ellenőrizték, kapta meg a könyvtáros évről-évre a felmentő levelet.¹¹²

A könyvtáros hivatali tevékenységei közé tartozott az is, hogy részt vegyen az igazgató elnöklése alatt a Múzeum valamennyi tisztviselőjének

részvételével tartott értekezleteken. A nádor *Miller* halála után rendelte el rendszeres megbeszélések tartását, részben a szabályos ügykezelés biztosítása érdekében, részben azért, mert a tisztviselők közös, összehangolt munkájától a Múzeum további fellendülését várta.¹¹³ Az ülések jegyzőkönyvéről másolatot kívánt. A tisztviselők ezeken az üléseken rendszerint a nádortól érkezett leiratokat és azok végrehajtásának módozatait tárgyalgatták meg. A nádor elégedetlen volt az eredménnyel; azt kívánta, hogy az értekezleteken az ő rendeletein kívül más, a Múzeumot érdeklő dolgokról is szó essék, s vessenek fel az intézmény céljait szolgáló javaslatokat.¹¹⁴ Később a jegyzőkönyvek vezetésének helytelen módját, majd ritkán történő felküldésüket kifogásolta.¹¹⁵ Az ülések tartásához fűzött reményei azonban nem váltak valóra; a tisztviselők csak ritkán kezdeményeztek egy-egy, s nem is nagyjelentőségű tárgyat, később az üléseket is egyre ritkábban tartották. A múzeumi értekezleteket az új igazgató, *Kubinyi* próbálta fellendíteni, aki havonta, sőt szükség esetén gyakrabban is össze kívánta hívni a tisztviselőket.¹¹⁶

A tisztviselők rendszeres működésének biztosítására szorgalmazta a nádor a múzeumi — s ezen belül a könyvtári — utasítások elkészítését is. Az intézménynek nem volt érvényes ügyrendje. Az 1811-ben *Miller* által készített részletes és a Múzeum ügyeinek minden ágára kiterjedő tervezetek nem nyertek szabályszerű megerősítést, épp így 1817-ben és 1820-ban készített rövidebb javaslatai sem.¹¹⁷ 1826-ban a nádor terjedelmes, sajátkezűleg fogalmazott leirattal fordult *Horvát* Istvánhoz. A Múzeum évről évre történő gyarapodása, látogatóinak nagy száma feltámasztja azt az igényt, hogy az intézmény belső rendeződése is előrehaladjon, s az eddiginél szilárdabb alapokra támaszkodjék — írta a nádor. Úgy gondolja, hogy a rend megszilárdítására, az ország lakosainak az intézmény iránti becslése fokozására jó hatást gyakorolna, ha mind az igazgatóság, mind az egyes gyűjtemények, mind a különféle beosztásokban működő alkalmazottak részére „az intézmény rendeltetésével megegyező, de egyben a tudományosság és a nemzeti kultúra haladásának is megfelelő, az intézmény jövődjéhez is alkalmazható” hivatalos utasítás készülne, mely jóváhagyása után kötelező lesz a Múzeum alkalmazottai számára. *Horvátot* tudása, hivatali és tudományos buzgalma ajánlották erre a feladatra a nádornak. Tanácskozzék más tudósokkal is, a pesti egyetem tanáraival, különösen a kiváló képzettségű és a Múzeumot is jól ismerő *Schediusszal*, valamint a többi gyűjtemény őreivel is. A nádor mellékelve megküldte a *Miller* által készített utasítás-tervezeteket, az egyetemi könyvtár szabályzatát, s felajánlotta a bécsi vagy az örökös tartományokban másutt működő hasonló intézmények szabályzatainak megszerzését.¹¹⁸

Horvát — akit ekkor tudományos kutatásai teljes mértékben lekötöttek — igyekezett elhárítani magától a szabályzat elkészítésének gondját. A következő múzeumi ülésen a természettudományi gyűjteményre és a régiségtárra vonatkozó munkálatokat e gyűjtemények őreire hárította, a könyvtárat illetően pedig kijelentette, hogy a szabályzat elkészítéséhez nincsen szüksége külföldi anyagokra.¹¹⁹ A szabályzat nem is készült el, a nádor időnkénti sürgetései ellenére sem. Az új utasítások tervezetét *Kubinyi* igazgató készítette el 1845-ben, a Múzeum problémáinak ki nem elégitő

ismerete és a könyvtári-múzeumi gyakorlat hiánya folytán azonban rendszertelenül és hiányosan. Mindössze a tisztviselők személyére vonatkozólag tartalmazott tervezete néhány új javaslatot: hogy az örök „semmi más kenyérkereső hivatalt” ne viseljenek — ezt egyébként éppen a könyvtár-örre vonatkozólag nem mondta ki —; gyűjteményük gyarapításának céljával minden évben utazzanak Magyarországon és külföldön egyaránt; azon szakban, melyben őrködnek, magángyűjteményt ne tarthassanak fenn; s végül évente bocsássanak ki *Nemzeti Múzeumi folyóirat* című munkát az intézmény gyarapodásáról szóló beszámolókkal s tudományos tanulmányokkal. „Így nyerhet csak tudományos irányt nemzeti intézetünk, s így felelhet meg igazán valódi hivatásának” — jegyzi meg *Kubinyi*. A gyűjteményekben folyó munkának azonban éppen csak laza kereteit szabta meg javaslata, melyet *Havas* József helytartótanácsos, a tanulmányi osztály főnöke a nádor megbízásából szerkezeti és tartalmi szempontból egyaránt alaposan megbírálta.¹²⁰ A Múzeum és könyvtár ügyrendje a reformkor folyamán végül sem készült el.

7

Mielőtt a reformkorban folyt könyvtári munka értékelését megkísérelnénk, egy pillantást kell vetnünk azokra a tényezőkre, melyek a könyvtári munka menetére e korszakban közvetlen hatást gyakoroltak, így a munkaidő kérdésére; *Horvát* István személyes körülményeire és a könyvtári munkában őt akadályozó mozzanatokra; végül a nádor és *Horvát* együttműködésének néhány részletére.

A hivatalos időt Miller 1811-es tervezete hat órában szabta meg; délelőtt 9—12-ig, nyáron délután 3—6-ig, télen 2—5 óráig tartoztak a tisztviselők a Múzeumban tevékenykedni; ebből heti két napot a látogatók fogadására és vezetésére kellett fordítaniok, a többi napokon végezték egyéb munkáikat.¹²¹ Az olvasók természetesen minden hétköznap felkereshették az intézetet, kivéve az évenként kétszer takarításra fordított időszakokat.

Különleges feladatok esetén — mint egy-egy nagy szerzemény: a soproni *Széchenyi*-könyvtár vagy a *Jankovich*-gyűjtemény átvételekor — *Horvát* napi 8—10 órát, sőt éjszakákat is átdolgozott.¹²² Egyébként azonban, úgy látszik, a hat órás munkaidő nem volt áthághatatlan keret. *Kubinyi* feltehetőleg a helyzetet rögzítő 1845-ös javaslata szerint az ór és segédőr a takarításra fordított szombat és vasárnap kivételével minden nap 9—1-ig tartozik „munkálkodva jelen lenni” az intézetben. Az írnok azonban „legalább 7 óráig” köteles dolgozni, a szolga pedig a szombati napon kívül délutánonként is takarít. Az igazgató viszont csak naponta 10 és 12 óra között intéz hivatalos ügyeket az épületben lévő lakásán vagy hivatali helyiségeiben.¹²³

A munkaidő pontos betartását *Horvát* István számára más irányú elfoglaltságai tették lehetetlenné. Részben könyvtárosi fizetése alacsonysága folytán, részben a tudományos élet adott helyzetében ráháruló kulturális feladatok sokasága miatt *Horvát* a könyvtárosság mellett más megbízatásokat is ellátott: kezdetben az országbírói titkárságot s az egyetemi elnöki

jegyzőséget; később — utóbbi megbízás megtartása mellett — a történeti segédtudományok és a magyar nyelv és irodalom egyetemi katedráit, éven át helyettesként, utóbbit végül mint rendes tanár. Ehhez járult néhány éven át a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztése, majd a múzeumi igazgatóság teendői, s végül, de nem utolsó sorban őstörténeti és nyelvészeti vonatkozású tudományos kutatásai.

Nem csoda, hogy ez a sokoldalú elfoglaltság időnként összeütközött Horvát hivatali kötelességeivel. 1827-ben, amikor a Németországba utazott *Haliczky* megbízott igazgatót helyettesítette, a nádornak is feltűnt néhány ügy elintézésének késedelmessége. Horvát ekkor terjedelmes felterjesztésben adta elő mulasztása indokait, hangsúlyozta — mint láttuk — hogy tudományos munkáit is a nádor megbízásából s a Múzeum érdekében végzi, s elmondotta, milyen anyagi nehézségek árán tudott hozzájutni a kutatásaihoz szükséges külföldi könyvekhez. Legújabbán egy pártfogója támogatásával nagyobb mennyiségű könyvet rendelhetett, s ezek egy része épp akkor érkezett meg, mikor a bekötött könyvek leltározását befejezte. Ezekben új és értékes adatokat talált munkája folytatásához, s ekkor annyira elfogta tervei véghezvitelének vágya s az új igazságok felkutatásának szenvedélye — írta a nádornak — hogy hivatali dolgait félretéve hónapokon át éjjel-nappal folytatta tanulmányait. Munkája elkészült, de tudatában van annak, hogy súlyos szabálytalanságot követett el. Kéri a nádort, nézze el neki ezt a nem hanyagságból s gondatlanságból, hanem a régóta tartó munka befejezésének vágyából származó mulasztást. „Amit vétettem, a tudományok szeretetéből vétettem, mellyel jobban el vagyok telve, mint a könyvtárőrök általában lenni szoktak.” A nádor meleg hangon válaszolt. Nemzetünk történetének megvilágításához még sok antik forrást kell át tanulmányozni; szilárdan reméli, hogy *Horvát* szorgalma és ismeretei még kiváló eredményeket hoznak a magyar történetírásnak, s ennek érdekében dolgozzék épp oly buzgón, mint eddig.¹²⁴

Néhány évig a dolgok zavartalanul folytak. *Horvát* túlerheltségének kérdése 1835-ben vetődött fel ismét, amikor ismeretlen eredetű feljelentés érkezett a nádorhoz, mely szerint kutatók egyes, a katalógusba felvett könyveket és kéziratokat *Horvát* távollétében hiába kerestek, amiből arra lehet következtetni, hogy a könyvtárban a rendet nem tartják fenn megfelelő módon. A nádor felhívta *Horvátot*, figyelmeztesse a szolgát a legnagyobb gondosságra, s maga is szigorúan őrködjék a rend felett.¹²⁵ *Horvát* ismét terjedelmes felterjesztésben válaszolt: a szolga jelleméről és rendszeretéről meg van győződve; az ugyan előfordult, hogy az ő távollétében a szolga nem tudta kikeresni a pontatlan adatok megadásával kért munkát, az azonban, hogy katalogizált könyvek elvesztek volna, soha. *Horvát* sérelmezi, hogy a jelentéstevő nem őt figyelmeztette először a vélt hiányokra; ha valóban az intézmény iránti szeretet vezette volna, ezt kellett volna tennie. A feljelentő valójában őt magát akarta támadni. A nádor levelének vétele után két helyiség anyagát újra leltározták, s mindent sértetlenül találtak. *Horvát* egyébként elismerte, hogy sokoldalú kötelességeinek nem tud kielégítő módon megfelelni, hiszen erről már panaszkodott is a nádornak, aki azzal nyugtatta meg, tegyen annyit, amennyit ereje s ideje enged. Ő ezzel az engedelemmel nem élt vissza, hiszen az akadémikusságot s a fel-

kínált cenzori állást is visszautasította. Lelkiismerete mégsem volt nyugodt, érezte, hogy távol áll könyvtárosi feladatának nem magasabbrendű, de technikai részleteitől. Múlt év óta azon fáradozik, hogy az egyetemi helyettesítések alól felmentést szerezzen, az egyetem elnöke azonban nem hajlandó őt elbocsátani. Kéri a nádort, hasson oda, hogy terhein könnyítsenek; már 51 éves, lelki frissessége, munkabírása kezdik elhagyni, a sok éjjelnappali üléstől nehezen tud a lábára állni, segítség nélkül felöltözni sem képes. Szeretné saját, 7 szobát megtöltő könyvtárát is rendezni, gyermekeit nevelni. Ha a nádor nem segít rajta, kénytelen lesz a könyvtárosságról lemondani. A nádor ismét jóindulatúan válaszolt. A könyvtárát illetően *Horvát* jelentése teljesen megnyugtatta, a katedrákról való lemondást pedig indokoltnak tartja.¹²⁶ Néhány hónap múlva azonban a nádor mégis rábeszélte *Horvát*ot a katedrák megtartására,¹²⁷ s *Horvát* — akit a visszavonulásra túlterheltségen kívül az a sérelem ösztönzött, hogy sok évi helyettesítést a kormány nem akarta kinevezéssel véglegesíteni — végül is mindkét tanszéken megmaradt. Két év múlva azután kinevezték a magyar nyelv és irodalom rendes tanárává.

Ezek a nehézségek s megoldásuk módja felhívja a figyelmet egy a könyvtári munkát befolyásoló, eddig csak röviden érintett tényezőre: a nádor és *Horvát* közötti kapcsolatra. A nádor, mint az intézmény felettes hatósága messzemenő gonddal és a legkisebb részletekre is kiterjedő érvénynyel irányította a Múzeum, s ezen belül a könyvtár munkáját. *Horvát* nagyrabecsülte az őszinte és tevékeny jóindulatot, mellyel a nádor a nemzeti intézmény gyarapodását előmozdította; de nem hiányzott a bizalom és nagyrabecsülés a nádorból sem *Horvát* iránt. Együttműködésük első két évtizede — amint a sűrűn váltott aktákból látszik — zavartalan volt. A nádor jóváhagyta *Horvát* javaslatait és kívánságait, elismeréssel írt tudományos és hivatali működéséről¹²⁸ készséggel elnézte — mint láttuk — kisebb mulasztásait. *Horvát* is bizalommal fordult a nádorhoz, nemcsak az intézmény, hanem saját problémáiban is; megküldte neki a *Rajzolatok*-at, s hozzá intézett ajánlással látta el egyik-másik kiadványát.¹²⁹

A nádor és *Horvát* kapcsolata bizonyos fokig megromlott *Horvát* igazgatósága idején. Úgy látszik, hogy a Ludovika-épületbe történő költözés körüli zavarok, *Horvát* késedelmessége rossz benyomást keltettek a nádorban, — hogy igazságosan-e, azt nehéz volna megállapítani.¹³⁰ Mindenesetre ettől az időponttól kezdve a nádor olykor kifogásolt egyes tételeket *Horvát* elszámolásaiban;¹³¹ más alkalommal a *Horvát* által egy bécsi árverési jegyzékből megvételre javasolt könyveket nem szereztette meg láttatlanban, mint addig, hanem a helyszínen felülvizsgáltatta *Horvát* javaslatát.¹³² 1841-ben pedig pályázatot hirdetett az igazgatói állás betöltésére,¹³³ s 1843-ban ki is nevezte *Horvát* fölé a tudományosan eddig teljesen érdemtelen *Kubinyi* Ágostont.¹³⁴ *Horvát*, aki 1837 óta helyettesként látta el ezt a hivatalt, nem tartott ugyan igényt a magasabb pozíciót és fizetést jelentő igazgatóságra,¹³⁵ mégis sérelmesnek érezhette, hogy egyszerre ismét alárendelt helyzetbe került.¹³⁶ Különben *Horvát* ekkor már beteg, megrokkant ember volt; ő, aki a Múzeumnál töltött 29 év alatt magánügyben sohasem volt öt napnál hosszabb ideig távol Pesttől,¹³⁷ 1844-ben és 1845-ben kivette hatheti szabadságát, hogy egészségét helyreállíthassa. Későn kezdett azon-

ban el önmagáról gondoskodni; a túlhajszolt szervezet — 1845-ben, mikor a mozgás már nehezebbre esett, kocsin vitette magát egyetemi előadásaira, csakhogy megtarthassa őket¹³⁸ — felmondta a szolgálatot s 1846 júniusában *Kubinyi* jelentése szerint vízkórság következtében meghalt. A nádor, aki a kisebb ellentétek ellenére is, úgy látszik, mindvégig nagyra becsülte *Horvátot*, meleg szavakkal emlékezett meg érdemeiről: benne nemcsak a könyvtár vesztette le ügyes és tapasztalt vezetőjét, hanem a haza is egy tudóst, „kinek a szépirodalom körében és a régiségek búvárkodásában halomra gyűjtött érdemei” vannak. Bár a végzet oly későre tűzte volna ki halála időpontját — írta a nádor — „míg fáradhatatlan munkássággal öszveszedett tudományos adatainak rendszeres egybefűzését bevégezhetette és a világ birtokába bocsájthatta volna”.¹³⁹ *Horvát* halála első évfordulóján a könyvtár olvasótermében emlékünnepelet tartottak, melyen az új őr, *Mátray* Gábor méltatta elődjét. Az ünnepély tartásakor már *József* nádor sem volt az élők sorában. A nádor utolsó tevékenységei közé tartozott a *Horvát* könyvtár megvételére indított országos megmozdulás irányítása,¹⁴⁰ a már 1846-ban a Múzeum épületében elhelyezett nagyértékű gyűjtemény azonban csak 1852-ben került a Széchényi Könyvtár tulajdonába.

8

A reformkori Széchényi Könyvtár dolgozóinak — elsősorban *Horvát* Istvánnak — tevékenységén végigtekintve most már az adatok birtokában ismét fel kell vetnünk a kérdést: hogyan látták el a könyvtárosok feladataikat, s mennyiben vitték közelebb az intézményt célkitűzései megvalósításához?

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy a Széchényi Könyvtárban folyó reformkori munka három jól elkülönülő szakaszra tagolódik. Az első szakaszt — 1827-ig — a leltározás végzése jellemzi; a másodikat — 1838-ig — már csak az aktuális, azonnal megoldandó feladatok elvégzése; a harmadik szakaszban pedig a könyvtári rendező, feldolgozó munka feltételei is megszűntek. A könyvtári munka újraindulását csak az új épület elkészülte tette lehetővé.

A reformkori könyvtári munka első, egyben legjelentősebb állomása a szerzeményezés volt. A szerzeményező munka középpontjába *Horvát* helyesen állította a még hiányzó régi hungarica-anyag megszerzésének feladatát. Ezen a területen az adott lehetőségek maximális kihasználásával dolgozott, s munkájának — különösen tevékenysége második és harmadik szakaszában — legnagyobb részét alkotta a nagyobb gyűjtemények átvételének, az egyes vételek szakszerű felülbírlásának munkája. Távolság mutató tervét — a hiányzó hungarica-anyag tervszerű nyilvántartásba vételét — sajnos nem tudta megvalósítani.

Ami szerzeményezési politikájának másik felét illeti: a magyar tudomány műveléséhez szükséges külföldi könyvanyag megszerzése, ebből esetleg külön országos könyvtár felállítása — nemcsak mint gondolat volt jelentős, mely megvalósításában a polgári tudományosság beáramlásának nyithatott volna utat, hanem reális igény kifejezője is volt, minthogy a

nagyobbára egyházi eredetű, régi könyvanyaggal rendelkező, és *Fejér* György igazgatósága alatt csak lassan gyarapodó Egyetemi Könyvtár e korszakban nem lehetett a polgári tudományosság hordozója. Külföldi könyvanyag rendszeres gyűjtése az adott anyagi viszonyok mellett nem volt megvalósítható; *Horvát* maradandó érdeme azonban, hogy a magyar tudományosság szempontjait szem előtt tartó, hatalmas magánkönyvtárában összegyűjtötte — végső fokon a Széchényi Könyvtár számára — a külföld nyelvészeti, történeti, könyvészeti vonatkozású tudományos irodalmának sokezer régi és modern termékét.

A könyvanyag rendezése, nyilvántartása, használhatóvá tétele területén a könyvtári munka nem volt képes az elvileg kitűzött célok megvalósítására. *Horvát* és *Kovachich* József Miklós 1820. évi terve már tartalmazza a betűrendes, a jelzettel ellátott könyvek megtalálására szolgáló cédulakatalógus modern javaslatát, amellet azonban ragaszkodik — mint *Horvát* későbbi megnyilatkozásai is — a könyvek szisztematikus felállításának ekkor már a fejlődést gátló, bár a XIX. század első felében kevés kivétellel általában még elfogadott elvéhez. Nyilvánvalóan a hatalmas munkát igénylő, az egész könyvanyagot állandóan mozgásban tartó, s a régi szűk épületben valószínűleg amúgy is megoldhatatlan szisztematikus elrendezés előre látott nehézségei okozták, hogy *Horvát* hozzá sem fogott a régi állomány és a gyarapodás összeolvasztásához, hanem a könyvanyag egy részének — úgy látszik, az 1820-ig beérkezett állománynak — többévi intenzív munkát igénylő leltározása után megelégedett a leltározott anyag katalógusának elkészíttetésével s használatra bocsátásával. A feldolgozó munka 1827-ben lezárult; csak korszakunk végén indulhatnak meg a költözések során teljesen rendezetlenné vált anyag használhatóvá tételére irányuló munkálatok.

Az olvasó- és látogatóközönség kiszolgálására irányuló munka korszakunkban — bár éppen erre a területre vonatkozólag rendelkezünk a legkevesebb adattal — az adott határok között kielégítőnek látszik. A néhány esetben előforduló tudományos felvilágosító munka érdekesen utal arra a kísérletre, hogy a könyvtár anyagát, a könyvtáros tudását állami célok érdekében is felhasználják; *Horvát* bibliográfiai tevékenysége viszont — életrajzi adatgyűjtésének óriási gyakorlati tudományos jelentőségén túl — a rendszeressé váló tudományos kutatás új eszközökkel történő kiszolgálásának előhírnöke.

A könyvanyag őrzésének technikai körülményei korszakunkban az elképzelhető legrosszabbak voltak. A szűk, nedves, roskadozó könyvtár-épület nemcsak méltó, de alkalmas hely sem volt a nemzet kincseinek őrzésére, s a több tízezer könyv kétszeri költöztetése, a *Jankovich*-gyűjtemény egyes részeinek az árvíz után a város különféle pontjain történő elhelyezése az anyag épségét és biztonságát a legnagyobb mértékben veszélyeztette. A gyűjtemény őrzőinek gondosságát, anyagszeretetét dicséri, hogy — amennyire megállapíthatjuk — a könyvanyag nagyjából sértetlenül vészelt át nemcsak az árvíz, hanem valamennyi fenyegető veszedelmet. Néhány könyv megpenészesedését a körülmények elengedhetetlen következményének kell tartanunk, s úgy látszik, a fűzött anyag köttetésének kétségkívül elhanyagolása sem járt komolyabb következményekkel.

Ami a könyvek őrzésének jövődjé szempontjait illeti: *Horvát* nemcsak

az új épület tervében igyekezett könyvtárosi szempontokat érvényesíteni, hanem a legmodernebb szakirodalom alapján elkészítette a könyvtár berendezésének vázlatos tervét is. Vonatkozó javaslatai természetesen nem számolhattak a könyvvállomány rohamos, évtizedről évtizedre fokozódó méretű megduzzadásával, s nem róhatjuk fel hibájául, hogy a jövő nemzeti könyvtárát nem vasállványokon, hanem aranyozott oszlopokkal díszített empire könyvszekrényekben látta maga előtt. A megvalósulás — anyagi okokból — szegényes és lassú volt.

A könyvtári gépezet adminisztratív alkatelemei gyakran késedelmesen működtek, de az ügyintézés általában rendszeres, gondos s — mint láttuk — a jövő szempontjait szem előtt tartó volt. S ha hiába volt is a könyvtári szabályzat elkészítésének halogatása, *Horvát* — mint számos felterjesztéséből látszik — nemcsak tisztában volt a könyvtárossághoz szükséges előfeltételekkel és a könyvtáros kötelességeivel, hanem alkalmazta is magas követelményeit a könyvtári állásra jelentkezőkkel szemben.¹⁴¹ Részen ennek következménye volt, hogy munkáját hosszú időn át egyedül kényszerült végezni —, de ennek volt köszönhető, hogy a könyvtár mentes maradt rosszul képzett, hozzá nem értő, a könyvtárban csak megélhetési eszközt látó tisztviselőktől, akiknek káros tevékenységére *Miller* idejében már akadt példa.

Fejtegetéseinket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a reformkori Széchényi Könyvtár feladatát csak részben tudta megoldani. Az adott körülmények kihasználásával végzett, a nemzeti célt szem előtt tartó szerzeményező munkával s a könyvanyag egy részének használhatóvá tételével szemben áll a gyarapodás feldolgozatlansága, 1838-tól kezdve a könyvtár használhatatlanná válása. Kétségtelen, hogy a nemzeti könyvtár pusztta meglétével is hozzájárult a nemzeti öntudat fejlődéséhez, de a nemzeti tudomány alapjainak megteremtéséhez még nem nyújtott elég segítséget. A hiányosságok okai elsősorban anyagi és technikai természetűek: a pénz- s ebből kifolyólag a személyzethiány, raktározási nehézségek, utóbb a minden rendet megsemmisítő költözöködés; ugyanakkor bizonyos az is, hogy *Horvátot* már a költözést megelőző évtizedben elvonta könyvtári munkájától az egyetem két katedrájának ellátása, s széleskörű forráskutatáson alapuló tudományos munkája. Ennek megállapításakor azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy *Horvát* könyvtári vonatkozású megbízatás folytán megkezdett őstörténeti kutatásait éppúgy könyvtári munkának érezte és tekintette, mint a múzeumőr a múzeumi tárgyak tudományos feldolgozását; valamint arról sem, hogy *Horvát* — ha fő kutatási eredményei általában nem fogadhatók is el — műveivel nagy mértékben hozzájárult a nemzeti tudományosság életrekeléséhez és fejlesztéséhez, ami végső soron a reformkori Széchényi Könyvtárnak is legfőbb célja és értelme volt.

1. *Miller* 1820-ig kifejtett tevékenységét részletesen ismerteti: *Kollányi* Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára*. I. Bp. 1905. Az 1820 után történetekre: *V. Windisch Éva: Miller Jakab Ferdinánd múzeumi igazgató utolsó évei és az Országos Széchényi Könyvtár*. Megjelenik a Magyar Könyvszemlében.
2. A Széchényi Könyvtár reformkori könyvtárosaival általában (anyag helyzetük, szerepük a kor társadalmában s a könyvtárosi pálya kialakításában, nemzeti és tudományos célkitűzéseik) *Az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosai a reformkorban* c. tanulmányban foglalkoztam. (Megjelenik a Tanulmányok Budapest múltjából c. sorozatban.) A reform önálló tárgyalását indokolja egyfelől az, hogy ezeket az évtizedeket *Horvát István* működése könyvtári szempontból is külön szakasszá teszi; másfelől, hogy *Kollányinak* a könyvtár történetére vonatkozó minden adatot kronologikusan ismertető műve az 1820. évvel, *Széchényi* Ferenc halálával zárul.
3. A könyvtári munka XVIII. századi, XIX. sz. elejei nagy átalakulására: *Georg Leyh: Aus der älteren Bibliothekspraxis*. (Aus vierzig Jahren Bibliotheksarbeit. Wiesbaden 1954.) 56—71. l., és u. ő: *Friedrich Adolf Ebert zum 100 jährigen Todestag*. (Uo.) 129—135. l.
4. *Horvát* könyvtárjegyzéke: OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 1200.
5. Bővebben: *Az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosai a reformkorban* c. tanulmányban. (L. 2. jegyzet.)
6. *Kollányi, i. m.* 406—409., 419—420. l.
7. Pl.: Országos Levéltár, Archivum Regnicolare. József nádor levéltára, Acta Musei Nationalis (a továbbiakban: AMN.) 1828. 1421., 1845. 201/268.
8. Országos Levéltár, Archivum Regnicolare. Rationes Fundi Musei Nationalis. 1820—1827.
9. *Horvát István Széchényi* Lajoshoz. Orsz. Levéltár, *Széchényi*-család levéltára. Tom. 1. Nro 13. II. csomag, 132. sz. 1844. dec. 29.
10. Az elszámolások és a könyvjegyzékek az OSZK irattárában (a továbbiakban: It.) találhatóak.
11. Planum technicae coordinationis Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici. OSZK. It. 1841.
12. AMN. 1839. 676, 823, 1023.
13. AMN. 1840. 1599, 1632, 1843.
14. AMN. 1843. 574, 898.
15. *Horvát* figyelmezteti *Kubinyit*, hogy a *Krónika* árverésre kerülő példánya „olgy nagy kints és ritkaság, mellyet eléggé betsülni, magasztalni és talán megfizetni is nehezen lehet. Reményilem ezt külföldre megvételni... a Fenséges Nádor, ki már annyi hazai kintset megmentett, nem engedi.” (It. 1845. jan. 28.) A nádor megvizsgáltatja a példányt a bécsi császári könyvtár tisztviselőivel s más szakértőkkel: *Géva*y, *Jancsó*, *Chmell*, *Jászay*, *Gaal*, *Szalay* egyaránt magasztalják a mű szépségét, amit végül 400 frt-ért sikerül megszerezni. A könyvtáron kívül néhányan érdeklődnek a *Krónika* iránt: egy magyar gróf, de ez nem fizetne készpénzzel; egy ismeretlen fiatalember, s egy orosz gyűjtő, aki azonban hibátlan példányt keres, és a szóbanforgó példányból két levél hiányzik. A nádor közli, hogy a *Krónikát* saját költségén vette meg, „örömömbre szolgálván eme nevezetes ritkasággal a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárát gazdagítani”. (AMN. 1845. 202, 366.)
- 15/a AMN. 1825. 8, 146, 264, 375, 414. A maradék eladására: AMN. 1825. 555., 1836. 1487., 1837. 534.
16. Orsz. Levéltár, Archivum Regnicolare. Lad. XX. No. 16. Fasc. D.
17. It. 1825. febr. 12.
18. A *Jankovich*-gyűjtemény megszerzésére vonatkozó nagyszámú iratból a jelentősebbek: AMN. 1832. 1480, 1678., 1835. 825—826., 1836. 825, 896., 1837. 780, 1008, 1132., 1838. 1055., 1839. 1868, 2023.
19. AMN. 1841. 2423.
20. AMN. 1844. 296.
21. *Kollányi, i. m.* 299—305. l.

22. *Kollányi, i. m.* 406—408, 415—419. l.
23. AMN. 1821. 923., 1822. 95. *Horvát* javaslata: It. 1821.
24. AMN. 1824. 1216.
25. AMN. 1835. 777, 1042.
26. Orsz. Levéltár, Archivum Regnicolare. Lad. XX. No. 16. Fasc. D. No. 3.
27. AMN. 1828. 196., 1827. 942.
28. Ld. az 1824—1847. évek AMN. és It. anyagát.
29. Orsz. Levéltár, Archivum Regnicolare. Lad. XX. No. 17. Fasc. C. No. 42.
30. AMN. 1843. 876.
31. AMN. 1838. 2845, 2898.
32. AMN. 1842. 18., 143.
33. AMN. 1842. 1804, 1879. „Monumenta talia pro Museo Nationali Hungarico omnino exoptanda sunt” — írja az utóbbiról *Horvát*.
34. AMN. 1842. 122, 374, 416. és It. 1842.
35. AMN. 1844. 1219. és It. 1844.
36. AMN. 1843. 1475, 1848., 1844. 542, 1326., 1845. 2282. A vonatkozó levelezés részben közölve: *József* nádor törekvései a wolfenbütteli *Corvin-codex*ek visszaszerzésére. Néhai *Mátray* Gábor kéziratából. Magyar Könyvszemle, 1883. 75—83. l. — A kérdéses Vergilius-kódex (ma Cod. lat. medii aevi 7. jelzeten) Bartoniek Emma meghatározása szerint a 10. század végéről, 11. század elejéről származik; elszórt széljegyzetei a 12—13., ill. a 15. századból.
37. *Kollányi, i. m.* 443—444. l.
38. OSZK, It. 1820. Részletesen ismerteti *Kollányi, i. m.* 444—451. l. A tervezet olyan apró részletekre is kitér, mint a betűrendezésnél, másolásnál végzendő mozdulatok, s hangsúlyozza a gyakorlat fontosságát: „Universim in magnis laboribus semper manipulatio mechanica, sicut in fabricis observari debet, ut et ordo sit, et temporis compendium fiat.”
39. AMN. 1821. 491, 925.
40. It. 1821. jún. 10.
41. AMN. 1822. 449. *Horvát* és *Schedius* jelentése, 1822. febr.—márc. és: Nádori titkos levéltár, Epistolae officiosae, 1821. VII. Privitzer Aloysius jelentése a nádorhoz.
42. AMN. 1822. 26.
43. AMN. 1822. 449.
44. Okairól bővebben ld. *Az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosai a reformkorban* c. cikkben. (L. 2. jegyzet.)
45. Úgy látszik, már 1822-ben (AMN. 1822. 1201.); bár *Horvát* 1825-ben úgy emlékszik, hogy 1822 végéig dolgozott egyedül. (Uo. 1825. 678.)
46. AMN. 1822. 1201.
47. AMN. 1825. 678.
48. AMN. 1826. 355.
49. AMN. 1827. 511.
50. AMN. 1827. 534.
51. *Horvát* egy későbbi jelentésében mondja meg, hogy csak a bekötött könyvekről készült katalógus. (AMN. 1827. 249.)
52. AMN. 1825. 678. és Orsz. Levéltár, Archivum Regnicolare, Lad. XX. No. 16. Fasc. D. No. 3. „Officiosa relatio de statu Musei Nationalis Hungarici.”
53. Egyedül a *Jankovich*-könyvtár egyes részeit csoportosítja szakok szerint *Mátray* Gábor. (AMN. 1841. 2423.)
54. It. 1841. Planum technicae coordinationis Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici.
55. AMN. 1845. 2287.
56. It. 1847. *Mátray* levele Ludovicus *Cimioti*-hoz, 1847. febr. 17. és *Kubinyi*hoz, febr. 25.
57. AMN. 1847. 217.
58. *Kollányi, i. m.* 217, 369, 436—437. l.
59. AMN. 1845. 2287.

60. AMN. 1822. 449.
61. It. 1840. febr. 12.
62. It. 1839.
63. It. 1841. febr. 26., márc. 4.
64. *Kollányi, i. m.* 218, 368, 437—438. l.
65. AMN. 1827. 317, 511., It. 1827. ápr. 24.
66. AMN. 1828. 802. és It. 1828. febr. 28.
67. It. 1830. dec. 30. Cziráky Antal feljegyzése.
68. Pl. OSZK, Kézirattár. Levelestár. *Svaiger* Antal 1827. jan. 31-én *Horváth*hoz intézett levelében megígéri, hogy ügyelni fog, hogy a könyvek senkinek a kezébe ne kerüljenek.
69. Orsz. Levéltár, Archivum Regnicolare. Lad. XX. No. 18. Fasc. F. No. 3.
70. AMN. 1843. 509., 1845. 861.
71. AMN. 1841. 1426.
72. It. 1845. ápr. 6. *Kubinyi* levele *Horváth*hoz.
73. It. 1832. nov. 6.
74. It. 1834. márc. 11. és 1836. máj. 1.
75. AMN. 1843. 1048, 1667.
76. Bővebben: *Az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosai a reformkorban* c. cikkben. (L. 2. jegyzet.)
77. OSZK, Kézirattár. Quart. Hung. 491.
78. Uo. Quart. Lat. 1331.
79. Uo. Quart. Lat. 1306.
80. Uo. Quart. Lat. 1308. 5 kötet, Quart. Lat. 1307. 11 kötet.
81. Uo. Quart. Lat. 1313. 97, eredetileg 248 kötetben.
82. AMN. 1822. 1193., 1823. 385, 1182., 1824. 981., 1827. 358, 474, 972., 1829. 411, 1709.
83. AMN. 1846. 1610.
84. A kiadást a nádor szorgalmazza, de a megjelent mű úgyszólván egészében eladhatatlan nak bizonyul. Ld.: AMN. 1823. 237, 1824. 1039., 1829. 1036., 1831. 2640., 1834. 1189
85. AMN. 1824. 1034., 1825. 310., 1826. 355.
86. AMN. 1821. 312. Ugyanerre: 1824. 238., It. 1843. máj. 25.
87. Erről részletesen ír: *Kollányi* Ferenc: *Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum*. Bp. 1910. 27, 54—55, 92—93, 96. További adatok: AMN. és *Horvát* levelezésében.
88. AMN. 1829. 1825. és It. 1829. jún. 27., 1830. márc. 1.
89. *Kriebel* 1820-ig terjedő ténykedéseire: *Kollányi, i. m.* 341—342, 349, 354, 358, 361—362, 423, 426. l. *Kazinczy*val való kapcsolatára: AMN. 1831. 3093. 1820 utáni kutatásairól, s a kész műnek most már a Múzeum költségén óhajtott megjelentetéséről: AMN. 1831. 3093., 1834. 18., 1835. 12, 325, 467., 1836. 725., 1837. 158. Munkájának egy második példányát egy lemergi könyvkereskedő kínálja megvételre a Széchényi Könyvtárnak 1845-ben, *Kriebel* halála után. *Horvát* véleménye szerint, mivel a mű már megvan a könyvtárban, ha autográf is, legfeljebb 200 forintért vehető meg. „Egyéberánt *Kriebel* munkája belső értékére nézve — minthogy a leghitelesebb történeti kútfőket részént nem használta, részént nem is esmérte — semmi különöset vagy fontosat nem foglal magában.” (It. 1846. febr. 25.)
90. AMN. 1827. 249. A felterjesztés további részleteinek ismertetésére még visszatérünk
91. AMN. 1837. 935.
92. AMN. 1845. 2287.
93. *Kollányi, i. m.* 219. l.
94. *Kollányi, i. m.* 438. l.
95. AMN. 1845. 2287.
96. AMN. 1843. 1967. és 1847. 1421.
97. AMN. 1824. 523, 684., 1827. 647., 1837. 780.
98. Az árvízről *Horvát* jelentése AMN. 1838. 287. Részletesen ismertetve: V. *Windisch* Éva. *Könyvtári árvízvédelem a reformkorban*. A Könyvtáros, 1956. okt.

99. AMN. 1838. 1232, 1312, 2133, 2135, 2149, 2358, 2359, 2382, 2483, 2616, 2857, 2706, 2748, 3056.
100. AMN. 1839. 2023., 1840. 1268.
101. *Horvát Schlözert* idézi: „Unabsichtlich häuft sich so in 32 Jahren ein Vorrat von Kenntnissen, wenn der Sammler nicht träg ist, und nur 60 Schritte von der Göttingischen Bibliothek wohnt.” (Nestor, I. T. XVII.) és hozzáfűzi: „Si distantia passuum 60 a Bibliotheca Göttingana tantum divitiarum viro laboris amanti et patienti adtulit: quid inhabitatio ipsa aedium bibliothecae polliceatur? quivis, etiam me tacente, perspiciet.” (AMN. 1837. 666.)
102. AMN. 1837. 666.
103. AMN. 1840. 1553. A nádor felveti azt is, hogy az örök közül valakit esetleg Bécsbe vagy Németország közel fekvő székvárosaiba küldjenek az ottani múzeumok és könyvtárak berendezésének tanulmányozására.
104. OSZK, It. 1841. máj. 6. Planum technicae coordinationis... Hasonló tervet a többi gyűjtemény őrei is készítették. A külföldi tanulmányút tervét *Horvát* melegen üdvözlí, javasolja Londont is a meglátogatandó helyek közé felvenni. A kiküldetésre *Horvát* szerint a kinevezendő főigazgatót kellene kiválasztani, aki útja során a gyűjtemények gyarapítását is előmozdíthatná. (AMN. 1843. 2416.)
105. AMN. 1844. 2.
106. AMN. 1844. 688, 934., 1845. 127, 414, 729, 2270., 1846. 174, 259, 1854, 2374. A nagyterem bebútorozása mintegy 1900 forintba került.
107. AMN. 1846. 1695, 2336, 2413.
108. AMN. 1823. 1171.
109. AMN. 1824. 98., 1826. 450., 1827. 972.
110. AMN. 1841. 2423.
111. Pl. *Horvát* elszámolása igazgatóhelyettes korából: AMN. 1840. 997.
112. Pl.: AMN. 1828. 1421., 1831. 458, 542., 1845. 201, 268.
113. AMN. 1823. 1080.
114. AMN. 1824. 1035.
115. AMN. 1824. 1103., 1827. 972., 1828. 317.
116. AMN. 1843. 855. Ugyanekkor engedélyt kért és kapott a jegyzőkönyvek magyar nyelvű vezetésére. A *Kubinyi* által vezetett ülések jegyzőkönyvei egyébként az igazgatósági irattárban voltak elhelyezve, s ez az Országos Levéltárban 1945-ben elpusztult.
117. *Kollányi, i. m.* 211—229, 368—369, 436—438. l.
118. AMN. 1826. 198.
119. AMN. 1827. 618.
120. AMN. 1845. 2287.
121. *Kollányi, i. m.* 213. l.
122. *Kollányi, i. m.* 415. l.
123. AMN. 1845. 2287.
124. AMN. 1827. 249
125. AMN. 1835. 186.
126. AMN. 1835. 396.
127. AMN. 1835. 1026.
128. Pl.: AMN. 1826. 198. vagy It. 1834. márc. 11.
129. It. 1825. dec. 28., AMN. 1833. 1563., 1834. 178.
130. AMN. 1838. 2358, 2359, 3056.
131. AMN. 1840. 997.
132. AMN. 1840. 1599, 1843.
133. AMN. 1841. 1320, 1385.
134. OSZK. It. 1843.
135. 1827. ápr. 1. írja *Horvát*, hogy tudományos beállítottsága folytán nem tartja magát alkalmasnak az igazgatásra. (AMN. 1827. 249.)

136. *Kubinyi* 1844-ben *Horvát* véleményét kéri bizonyos kéziratok megvétele ügyében. *Horvát* válaszában megjegyzi: minthogy a nádor nem rendelte el, hogy őt is hallgassák meg, „egyedül f. h. 24-dikén 27. sz. a. költ úri kivánságának következtében” válaszol. (It. 1844. márc. 17.) 1845-ben pedig, az új épületbe való beköltözés idején a nádor egyenesen elutasítja *Horvát Kubinyi* által pártolólág felterjesztett kérését, hogy a beköltözést elhalasztthassa, és az eddig részére kijelölt 7 szoba mellé még hármat kaphasson, minthogy könyvtára 8 szobát foglal el. A nádor kijelenti, hogy a lakások az illető tisztviselők, s a nem „ezek netaláni gyűjteményeinek befogadására vannak szánva”. A múlt tapasztalatai alapján egyébként sem tanácsos megengedni, hogy a Múzeum őrei gyűjteményeiket ennek épületében tartsák. (AMN. 1845. 728.)
137. *Horvát* levele *Kubinyi*hez. It. 1844. júl. 28.
138. AMN. 1845. 1369.
139. AMN. 1846. 1426.
140. AMN. 1846. 4, 968, 1000., It 1846. máj. 4., okt. 2.
141. Erről bővebben: *Az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosai a reformkorban* c. tanulmányban. (L. 2. jegyzet.)

Le travail de la Bibliothèque Nationale Széchényi à l'ère des réformes

V. WINDISCH ÉVA

A l'ère des réformes (1825—1848), la tâche de la Bibliothèque Nationale Széchényi était de créer les conditions nécessaires au développement de la science nationale, c'est-à-dire de créer une collection «hungarica» des plus complètes et de la mettre à la disposition de la recherche.

Pour cause de difficultés pécuniaires en premier lieu, la Bibliothèque Nationale Széchényi n'eut alors qu'un seul bibliothécaire: István Horvát, professeur d'université, qui déployait une activité importante, quoique de valeur inégale, dans le domaine de la linguistique et des sciences historiques. La bibliothèque ne fut alors qu'une partie du Musée National renfermant les collections d'antiquités et de sciences naturelles; elle releva directement du palatin Joseph qui, en sa qualité d'autorité supérieure du Musée, gérait — ayant l'oeil à tout — les affaires de la bibliothèque.

Ce fut l'acquisition qui, conformément aux besoins et au caractère de la jeune institution, prit la majeure partie de toute l'activité de Horvát. A la fin de l'époque, le fonds de la bibliothèque, augmenté par dons, achat et dépôt légal, compta près de 100 000 volumes (tandis que vers 1820 on n'a enregistré que 20,000 volumes environ!); la collection de manuscrits s'enrichit de précieux manuscrits du Moyen Age et de ceux de dates plus récentes.

Cependant ce matériel ne fut pas encore catalogué, ni rangé. De 1821 à 1827, ce ne fut que le matériel acquis pendant les 20 premiers ans de la bibliothèque qui, à l'aide de collaborateurs occasionnels, put être inventorié et catalogué par Horvát. De plus, en 1838, le fonds a dû être transporté du bâtiment provisoire du Musée détérioré par l'inondation du Danube dans d'autres locaux également provisoires; jusqu'à l'achèvement du nouvel édifice (1846), et le catalogage, et l'enregistrement ont été rendus quasi impossibles par les conditions difficiles.

L'activité déployée pour servir les lecteurs et les savants fut — malgré les conditions modestes — très variée; hors du service des lecteurs, le bibliothécaire présenta la collection

à des visiteurs indigènes et étrangers, fournit des renseignements scientifiques, établit des bibliographies, et rédigea l'encyclopédie des biographies d'écrivains et savants hongrois. Encore Horvát considéra-t-il son travail scientifique embrassant d'importantes études de sources historiques comme travail de bibliothèque.

La conservation et la sûreté du fonds ont été réglementées par les ordres de service du Musée. Après l'achèvement du nouveau bâtiment du Musée, la collection reçut un placement convenable à tous points de vue. Pour ce qui concerne l'équipement intérieur des locaux et l'arrangement pratique du matériel, les propositions du bibliothécaire ont été prises en considération.

Outre tout cela, Horvát avait encore les fonctions d'administrateur à accomplir, et, de plus, la gestion de l'argent disponible. Ces devoirs multiples et variés, dépassant, somme toute, les forces d'une seule personne, ont été consciencieusement accomplis par lui, en toute connaissance de la chose, bien qu'il eût d'autres occupations scientifiques et culturelles très importantes et non moins nombreuses. C'est par cette accumulation de travail que, parfois, les travaux de bibliothèque ont été relégués au second plan. La situation pécuniaire très modeste et d'autres difficultés techniques l'empêchaient de mettre tout le matériel à la disposition des chercheurs. Néanmoins, Horvát contribua par toute son activité à faire revivre et développer la science nationale: c'était, à tout prendre, la tâche principale de la Bibliothèque Nationale Széchényi à l'ère des réformes.